

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA NEDERLANDISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Anna Kmet'ová

**NEDERLANDSE MODALE PARTIKELS EN HUN
EQUIVALENTEN IN TSJECHISCHE EN SLOWAAKSE
VERTALINGEN**

**DUTCH MODAL PARTICLES AND THEIR EQUIVALENTS IN
CZECH AND SLOVAK TRANSLATION**

Praha 2012

Vedoucí práce: PhDr. Zdenka Hrnčířová

Dankzegging

Ik wil graag mijn promotor PhDr. Zdenka Hrnčířová bedanken voor het beheer van deze scriptie, voor deskundige advies en voor haar geduld.

Verder wil ik graag dr. Saskia Daalder bedanken voor haar hulpzame deskundige advies en nuttige commentaren vanuit het oogpunt van een specialist en Nederlandse moedertaalspreker.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27.11.2012

.....

Anna Kmeťová

Abstrakt

Cílem této diplomové práce je podrobně prozkoumat modální částice současné nizozemštiny a zjistit, jestli je tento slovní druh plně přeložitelný do češtiny a slovenštiny.

První, teoretická část práce se v první řadě zaměřuje na holandské modální částice jako takové; vysvětluje, co je to modalita, klasifikuje částice jako slovní druh, popisuje vlastnosti modálních částic, o jaká konkrétní slova se jedná, na jaké druhy se tento slovní druh dělí a jaké jsou jeho vlastnosti jak z pragmatického, tak syntaktického pohledu.

Dále je v teoretické části podrobně vysvětleno, jakými způsoby je modalita vyjadřována v češtině a slovenštině, jaké druhy částic v těchto dvou jazycích existují, a pokud zde existují modální částice, o jaká slova se jedná. V závěru teoretické části práce je shrnuto, co mají v této oblasti tyto tři jazyky společného, zda pod pojmem *modální částice* rozumíme v každém z těchto jazyků stejný slovní druh a zda z popsaného vyplývá, že nizozemské modální částice mají v češtině a slovenštině svoje přesné ekvivalenty a jsou tedy do češtiny plně přeložitelné. To bude následně ověřeno v praktické části práce.

V druhé, praktické části práce jsou nizozemské modální částice prozkoumány v konkrétním textu – románu Ceese Nootebooma *Paradijs verloren* a jeho překladech do češtiny a slovenštiny. Účelem tohoto zkoumání je zjistit, jakými způsoby jsou nizozemské modální částice do těchto dvou jazyků překládány a zda je v překladu plně zachován původní význam věty obsahující modální částici/e.

Závěr práce shrnuje, zda jsou nizozemské modální částice plně přeložitelné do českého a slovenského jazyka.

Klíčová slova

částice, modalita, překlad

Abstract

The aim of this thesis is to examine the current Dutch modal particles and ascertain if this word class is fully translatable into Czech and Slovak language.

The first, theoretical part of this thesis focuses primarily on the Dutch modal particles as such; explains what is modality, classifies particles as a word class, describes the characteristics of modal particles, which specific words are considered as modal particles, what kinds of modal particles exist in the Dutch language and what are their attributes both from a pragmatic and syntactic perspective.

The theoretical part explains in detail the ways in which modality is expressed in Czech and Slovak, what kinds of particles in these two languages exist, and if there exist modal particles, which words are considered as these.

In the conclusion of the theoretical part of the thesis is summarized what do have these three languages in common in this area, whether by the term *modal particles* is understood the same word class in each of these languages and whether it appears that the Dutch modal particles do have in Czech and Slovak their exact equivalents and are therefore fully translatable into these two languages. This claim will be verified in the practical part of the thesis.

In the second, practical part of the thesis are the Dutch modal particles explored in a particular text – the novel *Paradijs verloren* by Cees Nooteboom and its translations into Czech and Slovak. The purpose of this research is to determine the ways in which the Dutch modal particles are translated into these two languages and if the translation fully preserves the original meaning of a sentence containing a modal particle(s).

The conclusion of the thesis summarizes whether the Dutch modal particles are fully translatable into the Czech and Slovak.

Keywords

particle, modality, translation

Abstract

Het doel van deze scriptie is de Nederlandse modale partikels te bespreken en vast te stellen of dit woordsoort volledig vertaalbaar is in Tsjechische en Slowaakse taal.

Het eerste, theoretische deel van deze scriptie richt zich vooral op de Nederlandse modale partikels als zodanig; legt uit het begrip *modaliteit*, classificeert de particles, behandelt de eigenschappen van de Nederlandse modale partikels zowel vanuit het pragmatische als vanuit het syntactische oogpunt.

Het theoretische gedeelte bespreekt de manieren waarop de modaliteit wordt in het Tsjechisch en Slowaaks uitgedrukt, welke soorten partikels bestaan er in deze twee talen en of er modale partikels bestaan als een aparte soort partikels.

In de conclusie van het theoretische deel wordt samengevat wat deze drie talen op dit gebied met elkaar gemeen hebben, of door de term *modale partikels* in elk van deze talen hetzelfde woordsoort beschouwd wordt en of het lijkt dat de Nederlandse modale partikels hebben in het Tsjechisch en Slowaaks hun exacte equivalenten en zijn dus volledig vertaalbaar in deze twee talen. Deze stelling zal in het praktische gedeelte van de scriptie bevestigd worden.

In het tweede, praktische deel van deze scriptie worden de Nederlandse modale partikels in een specifieke tekst - de roman *Paradijs verloren* van Cees Nooteboom en de vertalingen van deze roman in het Tsjechisch en het Slowaaks onderzocht. Het doel van dit onderzoek is het bepalen van de manier waarop de Nederlandse modale partikels in deze twee talen vertaald worden en als de vertaling de oorspronkelijke betekenis van een zin met een modaal partikel(s) volledig behoudt.

De conclusie van deze scriptie geeft het antwoord op de vraag of de Nederlandse modale partikels volledig vertaalbaar zijn in het Tsjechisch en Slowaaks.

Trefwoorden

partikel, modaliteit, vertaling

Inhoud

1	Inleiding.....	8
2	Theoretisch gedeelte.....	11
2.1	Modaliteit.....	11
2.2	Classificatie van partikels.....	13
2.3	Modale partikels.....	15
2.3.1	Wat zijn modale partikels.....	15
2.3.2	Modale partikels uit syntactisch oogpunt.....	15
2.3.3	Modale partikels uit pragmatisch oogpunt.....	15
2.3.4	Modale partikels in het huidige Nederlands en hun types.....	17
2.3.5	Ontwikkeling en betekenis van modale partikels.....	18
2.4	Modaliteit en modale partikels in het Tsjechisch.....	26
2.4.1	Modaliteit in het Tsjechisch.....	26
2.4.2	Partikels in het Tsjechisch.....	30
2.4.3	Modale partikels in het Tsjechisch.....	32
2.5	Modaliteit en modale partikels in het Slowaaks.....	34
2.5.1	Modaliteit in het Slowaaks.....	34
2.5.2	Partikels in het Slowaaks.....	35
2.5.3	Modale partikels in het Slowaaks.....	36
2.6	Conclusie.....	38
3	Praktisch gedeelte.....	39
3.1	Inleiding.....	39
3.2	Het onderzoek.....	39
3.3	Conclusie.....	64
4	Samenvatting.....	66
	Bibliografie.....	71

1 Inleiding

In het huidige Nederlands zijn de modale partikels een ingewikkeld fenomeen. Deze op de eerste gezicht onbelangrijke bijwoordjes kunnen een bepalende invloed op de betekenis van een uiting hebben. Als men deze woordsoort onderzoekt, ziet men dat er verschillende soorten modale partikels bestaan en dat elk modaal partikel verschillende betekenissen kan dragen. Er zijn allerlei factoren die invloed op de betekenis van een modaal partikel hebben: de context of de situatie waarin het modale partikel gebruikt wordt, de plaats in een zin waar een modaal partikel staat en zelfs een manier waarop een uiting uitgesproken wordt heeft een beslissende invloed op de betekenis ervan.

Omdat er zoveel verschillende bepalende factoren bestaan, is het soms lastig van te stellen welke woorden een functie van modaal partikel vervullen en met welke betekenissen. Nog moeilijker is het voor de niet-moedertaalsprekers van het Nederlands, want er bestaan veel manieren waarop de modaliteit in verschillende talen wordt uitgedrukt. Daarom vind ik het van belang om me in mijn scriptie met de Nederlandse modale partikels en hun equivalenten in Tsjechische en Slowaakse vertalingen bezig te houden.

De belangrijkste functie van de modale partikels is de aanduiding van de mening en verwachting van de spreker of schrijver. Er bestaan twee aspecten van modaliteit: de verhouding tussen spreker/schrijver en de mededeling, en verhouding tussen beschrijving en de werkelijkheid.¹

In deze scriptie zal ik modale partikels definiëren en hun verschillende soorten en functies bepalen. Daarvoor zal ik vooral het werk *Modal particles in Dutch directives* van R. Vismans gebruiken omdat de wetenschappelijke aanpak van Vismans de meest geschikte is voor mijn scriptie. Vismans definieert de modale partikels heel duidelijk en verdeelt ze naar betekenis en naar het type zin waarin ze voorkomen, wat heel belangrijk is vooral voor het praktisch gedeelte van deze scriptie, want ik zal de modale partikels in de bijzondere zinnen van een literair werk onderzoeken. Verder zal ik het werk *Betekenis van partikels* van A.

1 COPPEN, P.A., W. HAESERYN a F. DE VRIEND. STICHTING ANS. *De Electronische ANS* [online]. 2002 [cit. 2012-09-27]. Dostupné z: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>.

Foolen gebruiken, vooral voor het bepalen van de functie van modale partikels uit pragmatisch oogpunt en voor het onderzoek van verschillende betekenissen van het modale partikel *maar*, waarop Foolen zich in dat boek richt.

Ik zal in het theoretisch deel van mijn scriptie de volgende vragen proberen te beantwoorden: Wat zijn volgens de bronnen modale partikels? Wat is de functie van de modale partikels uit grammaticaal oogpunt? Wat is de functie van de modale partikels uit pragmatisch oogpunt? Wat voor modale partikels bestaan er in het huidige Nederlands? In de overige hoofdstukken van mijn scriptie zal ik eerst de modale partikels in het Tsjechisch en in het Slowaaks noemen op basis van officiële grammaticas van deze talen. Daarna zal ik op basis van de bronnen deze vragen proberen te beantwoorden: Bestaan er precieze equivalenten van de Nederlandse modale partikels in het Tsjechisch en in het Slowaaks? Zo ja, welke? Zo nee, hoe kunnen de Nederlandse modale partikels in het Tsjechisch en in het Slowaaks vervangen worden?

Daarna zal ik door onderzoek van de Tsjechische en Slowaakse vertalingen van het boek *Paradijs verloren* van Cees Nooteboom proberen de antwoorden op deze vragen vast te stellen: Hoe worden de modale partikels in het boek vertaald door de Tsjechische en Slowaakse vertalers? Wat is mijn persoonlijke mening over deze vertalingen? Is de betekenis van de tekst na vertaling hetzelfde gebleven?

Het doel van mijn scriptie is een antwoord op deze hoofdvraag vast te stellen: **Zijn de Nederlandse modale partikels volledig vertaalbaar in het Tsjechisch en in het Slowaaks?**

Deze scriptie bestaat uit twee gedeelten. Het theoretisch gedeelte onderzoekt de Nederlandse modale partikels; hun definitie, hun soorten, hun functies uit grammaticaal en pragmatisch oogpunt, specifieke modale partikels in het huidige Nederlands, de Tsjechische en Slowaakse modaliteit, partikels en modale partikels. Het hierop volgend praktisch gedeelte beoordeelt de vertalingen van modale partikels in het Tsjechisch en in het Slowaaks aan het voorbeeld van de Tsjechische en Slowaakse vertaling van een literair werk. Het resultaat van dit praktische onderzoek is te bepalen in welke mate de Nederlandse modale partikels vertaalbaar zijn naar het Tsjechisch en het Slowaaks. Het doel van mijn scriptie is de equivalenten van de Nederlandse modale partikels in het Tsjechisch en in het Slowaaks terug te vinden en de vertaalbaarheid van de Nederlandse modale partikels in deze talen te beoordelen.

Alle Tsjechische en Slowaakse woorden en zinnen in deze scriptie zal ik in het Nederlands vertalen om de tekst begrijpelijk te maken voor de Nederlandse lezers.

2 Theoretisch gedeelte

2.1 Modaliteit

^Onder het begrip *modaliteit* is te verstaan een in een zin uitgedrukte visie van de spreker of schrijver op de verhouding tussen de in die zin weergegeven situatie en de werkelijkheid en/of zijn attitude met betrekking tot die situatie. De spreker kan aangeven of hij denkt dat de beschrijving van die situatie in overeenstemming is met de werkelijkheid, of hij kan in een soort persoonlijk commentaar duidelijk maken wat zijn houding is tegenover de beschreven situatie.^2

De eerste soort modaliteit is de basismodaliteit. Een voorbeeld:

Piet vertrekt.

In dit neutrale geval wordt de werkelijkheid van de beschreven situatie als vanzelfsprekend beschouwd en kan men over basismodaliteit spreken, die door het gebruik van de indicatief van het werkwoord uitgedrukt wordt. Deze zin bevat dus een aanduiding van modaliteit ook al bevat hij geen expliciet modaal element, omdat er door het gebruik van de indicatief aanwijzingen voor een andersoortige presentatie ontbreken.^3 Een middel voor de expressie van een basismodaliteit kan bijvoorbeeld ook de intonatie van een uiting zijn.

De tweede mogelijkheid is dat de spreker zijn mening over een beschreven situatie duidelijk maakt. In zo'n geval verraadt het modale element hoe de spreker ten opzichte van een situatie staat. Deze soort modaleit noemen we *gevoelsmodaliteit*.^4 Gevoelsmodaliteiten kunnen verschillende emoties ten opzichte van een uiting uitdrukken (blijdschap, medelijden, teleurstelling, schrik

2 COPPEN, P.A., W. HAESERYN a F. DE VRIEND. STICHTING ANS. *De Electronische ANS* [online]. 2002 [cit. 2012-09-27]. Dostupné z: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>.

3 COPPEN, P.A., W. HAESERYN a F. DE VRIEND. STICHTING ANS. *De Electronische ANS* [online]. 2002 [cit. 2012-09-27]. Dostupné z: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>.

4 COPPEN, P.A., W. HAESERYN a F. DE VRIEND. STICHTING ANS. *De Electronische ANS* [online]. 2002 [cit. 2012-09-27]. Dostupné z: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>.

...) en ze kunnen met behulp van verschillende grammaticale categorieën uitgedrukt worden.⁵ Een voorbeeld, waarin het modale element onderstreept staat:

Gelukkig is hij gezond.

Een heel speciale soort gevoelsmodaliteiten zijn *voorzichtigheidsmodaliteiten*, waardoor de spreker een uiting afzwakt (bv. uit beleefdheid) of versterkt. Ze kunnen uitgedrukt worden door modale partikels, met een modaal bijwoord, door het imperfectum of door het plusquamperfectum van sommige werkwoorden (bv. *willen, moeten ...*) of door combinaties van deze talige middelen.⁶

De spreker kan ook een expliciete indicatie geven over de verhouding van de beschreven situatie tot de werkelijkheid. Deze soort modaliteit noemen we *verstandsmodaliteit*.⁷ Een voorbeeld, waarin het modale element staat onderstreept:

Hij is *waarschijnlijk* gezond.

De verstandsmodaliteiten kunnen we nog in twee types onderverdelen volgens de wijze waarop een uiting zich tot de werkelijkheid verhoudt. Deze twee ondersoorten zijn *niet-werkelijkheid* (waardoor de spreker aangeeft dat het beweerde en de werkelijkheid niet met elkaar in overeenstemming zijn) en *(on)zekerheid* (waardoor de spreker aangeeft aan dat hij (on)zeker is over de overeenstemming van het beweerde en de werkelijkheid). Niet-werkelijkheidsmodaliteiten kunnen uitgedrukt worden door de werkwoordstijden plusquamperfectum en imperfectum en door de conjunctief en de imperatief.⁸ Een voorbeeld:

⁵ COPPEN, P.A., W. HAESERYN a F. DE VRIEND. STICHTING ANS. *De Electronische ANS* [online]. 2002 [cit. 2012-09-27]. Dostupné z: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>.

⁶ COPPEN, P.A., W. HAESERYN a F. DE VRIEND. STICHTING ANS. *De Electronische ANS* [online]. 2002 [cit. 2012-09-27]. Dostupné z: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>.

⁷ COPPEN, P.A., W. HAESERYN a F. DE VRIEND. STICHTING ANS. *De Electronische ANS* [online]. 2002 [cit. 2012-09-27]. Dostupné z: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>.

⁸ COPPEN, P.A., W. HAESERYN a F. DE VRIEND. STICHTING ANS. *De Electronische ANS* [online]. 2002 [cit. 2012-09-27]. Dostupné z: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>.

Was ik maar gezond!

(On)zekerheidsmodaliteiten worden uitgedrukt door verschillende grammaticale categorieën. Voorbeelden:

Hij zal ongetwijfeld komen.

Mijns inziens is hij gezond.

Er is niet altijd een duidelijke grens te onderscheiden tussen de gevoelsmodaliteiten en de verstandsmodaliteiten. Deze modaliteiten kunnen met behulp van allerlei grammaticale categorieën uitgedrukt worden. Soms behoort een modaal element slechts tot één soort modaliteit, maar vaak behoort het ook tot beide soorten.⁹

De belangrijkste grammaticale categorieën waardoor de modaliteit uitgedrukt wordt zijn hulpwerkwoorden van modaliteit (*blijken, lijken, schijnen, heten, dunken, voorkomen, toeschijnen, kunnen, moeten, (be)hoeven, mogen, willen, zullen*), werkwoordsvormen met modale functie (het imperfectum, het plusquamperfectum, het futurum praeteriti en het futurum exactum praeteriti van verschillende werkwoorden, de conjunctief en de imperatief), naamwoordelijke gezegdes (*is niet geheel zeker*, etc.), bepalingen van modaliteit (*hopelijk, vermoedelijk*, etc.) en de ethische datief (*Wat zeg je me daarvan?*).¹⁰ Daarnaast kennen we nog andere woordsoorten die modale betekenis dragen. Onder deze categorie vallen de modale partikels.

2.2 Classificatie van partikels

De traditionele Nederlandse grammatica's bespreken de partikels niet apart, maar als een subklasse van de bijwoorden. De bijwoorden worden verdeeld in: bijwoorden van plaats of van richting (*waar, waarheen, hier, nergens, elders, ginds, opzij, bergop* etc.), bijwoorden van tijd (*wanneer, hoelang, nu, toen, dan,*

9 COPPEN, P.A., W. HAESERYN a F. DE VRIEND. STICHTING ANS. *De Electronische ANS* [online]. 2002 [cit. 2012-09-27]. Dostupné z: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>.

10 COPPEN, P.A., W. HAESERYN a F. DE VRIEND. STICHTING ANS. *De Electronische ANS* [online]. 2002 [cit. 2012-09-27]. Dostupné z: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>.

morgen, vandaag, gisteren, aanstonds, binnenkort, zojuist, eens etc.), bijwoorden van frequentie (*soms, bijwijlen, vaak, dikwijls, doorgaans, telkens*), bijwoorden van graad (*nogal, zo, hoe, enigszins, zeer, uitermate, hartstikke* etc.), kwantificerende bijwoorden (*bijna, volkomen, helemaal, vrijwel, nauwelijks, nagenoeg zelfs, alleen, ook, juist, al, nog, pas, toch, dan, maar, eens, even*), bijwoorden van hoedanigheid (*hoe, zo, aldus, anders, graag, gewapenderhand*), het bijwoord van ontkenning *niet*, voegwoordelijke of zinsverbindende bijwoorden (*immers, bovendien, nu, echter, daarentegen, trouwens* etc.) en bijwoorden van modaliteit (*misschien, wellicht, allicht, weliswaar, inderdaad*).¹¹

Als een subklasse van bijwoorden van modaliteit worden oordeelpartikels beschouwd, die verder naar focuspartikels en schakeringspartikels verdeeld worden.

De focuspartikels (*zelfs, alleen, ook, juist, al, nog, pas* etc.) brengen een bepaald deel van een zin speciaal onder de aandacht:

Zelfs ik wist het niet!

Deze partikels maken een deel uit van een constituent en kunnen dus niet als een zelfstandig zinsdeel beschouwd worden.

De tweede soort oordeelpartikels zijn schakeringspartikels, die eigenlijk in overeenstemming zijn met de door Vismans en Foolen bepaalde modale partikels. Het gaat dan over de volgende partikels: *dan, eens, even, maar, misschien, nou, ook, soms, toch*. In tegenstelling tot de focuspartikels hebben deze partikels betrekking op de hele zinsinhoud.¹²

Laat me alstublieft eens met rust!

Geef dat tijdschrift maar hier!

Modale partikels vervullen een belangrijke nuancerende functie in de taal en ze zullen grondig besproken worden in het volgende hoofdstuk van deze

11 COPPEN, P.A., W. HAESERYN a F. DE VRIEND. STICHTING ANS. *De Electronische ANS* [online]. 2002 [cit. 2012-09-27]. Dostupné z: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>.

12 COPPEN, P.A., W. HAESERYN a F. DE VRIEND. STICHTING ANS. *De Electronische ANS* [online]. 2002 [cit. 2012-09-27]. Dostupné z: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>.

scriptie.

2.3 Modale partikels

2.3.1 Wat zijn modale partikels

^Een modaal partikel is een vooral in de gesproken taal voorkomend onverbogen woord waardoor een zekere modaliteit wordt uitgedrukt. Zoals eerder is aangeduid, is onder het begrip modaliteit te verstaan de in een zin uitgedrukte visie van de spreker of schrijver op de verhouding tussen de in die zin weergegeven situatie en de werkelijkheid en/of zijn attitude met betrekking tot die situatie.¹³ Een modaal partikel geeft dus ofwel de mening van de spreker/schrijver weer over de verhouding van wat hij uitdrukt tot de werkelijkheid, ofwel zijn mening daarover in meer gevoelsmatig opzicht.

2.3.2 Modale partikels uit syntactisch oogpunt

Modale partikels zijn een verschijnsel vooral in de gesproken taal. Deze partikels hebben betrekking op de hele zinsinhoud. Hun vorm direct lijkt op die van een tegenhanger-bijwoord, maar modale partikels zijn altijd onbeklemtoond. Hun positie in de zin is beperker dan de positie van de gewone bijwoorden: ze kunnen alleen maar in het middenstuk van een zin verschijnen (tussen de eerste en de tweede pool), ze kunnen niet de eerste en de laatste positie in de zin bezetten. Als in een zin meerdere modale partikels voorkomen, vormen ze vaak een cluster.¹⁴

2.3.3 Modale partikels uit pragmatisch oogpunt

13 COPPEN, P.A., W. HAESERYN a F. DE VRIEND. STICHTING ANS. De Electronische ANS [online]. 2002 [cit. 2012-09-27]. Dostupné z: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>.

14 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 45.

De pragmatische betekenis van modale partikels is conventioneel geïmpliceerd en niet taalafhankelijk, terwijl hun semantische betekenis iets is van de individuele taal.¹⁵

Vooraf in gesproken Nederlands zijn modale partikels heel frequent. Ze hebben een zgn. illocutieve invloed op de interpretatie van een uiting. Een uiting heeft twee aspecten: een propositionele inhoud en een illocutieve functie. De spreker kan tegenover de propositionele aspecten rationele en emotionele houdingen hebben (verwachtingen, preferenties, etc.) en deze beide aspecten vragen om integratie. Modale partikels functioneren op illocutief niveau, ze indiceren een bepaald aspect uit de context dat relevant is in verband met de illocutieve functie van een uiting. Dat aspect betreft meestal de houding van spreker of hoorder.¹⁶

Een uiting vertegenwoordigt een taalhandeling en tegelijk kan er een mentale handeling mee verbonden zijn. In zo'n geval is de uiting de mededeling van die mentale handeling. Modale partikels kunnen op dit mentale handelingsaspect betrekking hebben.¹⁷ Bijvoorbeeld:

Zullen we eens weggaan?

Met het partikel *eens* wordt in dit voorstel door de spreker uitgedrukt dat hij er zich van bewust is dat dit voorstel niet op het juiste moment komt, maar toch gedaan moet worden. In de contextuele interpretaties van zulke uitingen kunnen er allerlei implicaties aan verbonden worden: de spreker is misschien al wat ongeduldig, en hij zou zelfs geïrriteerd kunnen raken als het voorstel niet aangenomen wordt. Nog een voorbeeld:

A: Ga je mee?

15 FOOLEN, Ad. De Betekenis van partikels: Een dokumentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor maar. 1. vyd. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993, s. 42.

16 FOOLEN, Ad. De Betekenis van partikels: Een dokumentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor maar. 1. vyd. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993, s. 37.

17 FOOLEN, Ad. De Betekenis van partikels: Een dokumentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor maar. 1. vyd. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993, s. 37.

B: *Ik heb toch geen tijd!*¹⁸

Door het gebruik van *toch* wordt de afwijzing tegelijk een verwijt omdat de spreker B daarmee impliceert dat A weet dat hij geen tijd heeft en dus zijn voorstel achterwege had kunnen laten.

Kortom, modale partikels zijn polyfunctioneel. Één en hetzelfde modale partikel kan afhankelijk van zinstype en context verschillende effecten hebben. De illocutieve functie van een uiting is het aanhechtingspunt voor de functionele bijdrage van een modaal partikel, de betekenis van een modaal partikel is volledig afhankelijk van de betekenis en de context van de zin waarin het partikel voorkomt.¹⁹

2.3.4 Modale partikels in het huidige Nederlands en hun types

Modale partikels in het huidige Nederlands zijn volgens de literatuur deze woorden: *dan, eens, even, maar, misschien, nou, ook, soms, toch*. Deze woorden hebben dezelfde vorm als de overeenkomstige gewone bijwoorden maar ze hebben niet de betekenis die normaal geassocieerd wordt met deze bijwoorden. Bijvoorbeeld het bijwoord *even* betekent ‘voor een kort tijdje’. De zin *Kun je de radio even uitdoen?* kan inderdaad betekenen dat de vragende iemand wil vragen om de radio uit te doen en na een kort tijdje weer aan te doen. Maar de zin kan ook betekenen dat de vragende iemand wil vragen om de radio gewoon uit te doen. In het tweede geval is de functie van *even* in de zin modaal; *even* maakt het verzoek meer beleefd: zoals de aangeduide tijd kort is, zo is de moeite die gevraagd wordt gering. In dit geval heeft *even* de functie van partikel van modaliteit²⁰.

De modale partikels zijn niet gelijk verdeeld over alle soorten zinnen

18 FOOLEN, Ad. De Betekenis van partikels: Een dokumentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor *maar*. 1. vyd. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993, s. 38.

19 FOOLEN, Ad. De Betekenis van partikels: Een dokumentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor *maar*. 1. vyd. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993, s. 38.

20 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 2-3.

(mededelend, vragend en gebiedend). In mededelende zinnen komen de modale partikels *ook, maar, eens* en *even* voor, in vragende komen *nou, misschien, soms, ook, eens* en *even* voor, in gebiedende komen *dan, nou, toch, maar, eens* en *even* voor. Zoals men ziet, komen alleen *eens, even* en *ook* in alle soorten zinnen voor.

Als meerdere modale partikels optreden als een cluster, is de woordvolgorde in zo'n cluster vast. Het cluster bevat meestal maar twee modale partikels: een cluster van drie modale partikels is zeldzaam, maar acceptabel²¹. Wat de volgorde van in een cluster gegroepede modale partikels betreft, bestaan er drie paradigma's²²:

Zinsoort	Volgorde van een cluster
Mededelende zin	<i>ook, maar eens, even</i>
Vragende zin	<i>nou, misschien/soms, ook, eens, even</i>
Gebiedende zin	<i>dan/nou, toch, maar, eens, even</i>

Misschien en *soms* en *dan* en *nou* kunnen onderling van plaats wisselen.²³

2.3.5 Ontwikkeling en betekenis van modale partikels

Grammaticalisatie is een proces waarin één bepaald kenmerk van de betekenis van een woord de overhand neemt en andere geleidelijk verdwijnen. In het grammaticalisatieproces zijn bepaalde functies van de oorspronkelijke betekenis van de bron dominant geworden ten koste van andere.²⁴ Als voorbeeld kan men bijwoorden van tijd nemen. Bij een kleine verandering van de context (bijvoorbeeld een verandering van nadruk) kan een bijwoord van tijd, dat verwijst naar een specifiek moment in de tijd, zijn temporele functie verliezen. Als resultaat van de grammaticalisatie hebben modale partikels een polysemische relatie met hun homofone partners, elk modaal partikel is door het

21 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 4.

22 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 5.

23 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 5.

24 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 58.

grammaticalisatieproces afgeleid uit een lexicaal meer expliciet woord. Afhankelijk van de betekenis van deze lexicale originelen hebben de modale partikels één van twee basisfuncties: versterking of verzwakking. Het grammaticalisatieproces versterkt de basis-functie en verzwakt andere semantische kenmerken of onderdrukt die zelfs. Daarom hangt hun status als versterker dan wel verzwakker samen met de originele betekenis.²⁵

De hoofdfunctie van modale partikels van de versterkende groep is de kracht van de taalhandeling te versterken. Deze eigenschap hebben modale partikels *dan*, *eens*, *nou*, *ook* en *toch*. Dit wordt verduidelijkt door het zoeken naar enkele semantische aspecten van deze vijf modale partikels en de tegenhangers waarmee ze polysemisch verbonden zijn. De subfuncties van de versterkende functie van deze modale partikels zijn assertiviteit, zekerheid, definitieid, positiviteit, belang en specificiteit.²⁶

Het bijwoord van tijd *dan* verwijst naar een bepaald moment in de toekomst of in een meer dan eens terugkerend verleden. Daaruit is een gebruik van *dan* in de betekenis `in dat geval` of `alleen in dat geval` ontstaan. Het resultaat van de verdere ontwikkeling is het modale *dan*. De functie van *dan* als modaal partikel is het uitdrukken van ongeduld of ontevredenheid van de spreker. We kunnen dan zeggen dat *dan* een versterkerend modaal partikel is, omdat het modale gebruik ervan zich ontwikkeld heeft uit het tijdelijk gebruik met verwijzing naar een specifiek moment. Deze tijdspecificiteit is indicatief voor het versterkend karakter van *dan*. In het grammaticalisatieproces heeft het zijn tijdelijk karakter verloren maar behield het zijn versterkende karakter.²⁷

Bijvoorbeeld:

Doe je werk dan!

In de context zijn er ongunstige effecten bekend voor het geval dat de toegesprokene zijn werk niet doet; de toegesprokene moet vanwege die effecten zijn werk doen, zo geeft de spreker ongeduldig aan.

25 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 60.

26 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 60-61.

27 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 61-62.

Het bijwoord van tijd *eens* betekent 'één keer' als het beklemtoond is, of het verwijst naar een moment of het verleden of in de toekomst als het onbeklemtoond is. Het gebruik van *eens* als modaal partikel heeft de betekenis 'bij een onbepaalde gelegenheid',²⁸ bijvoorbeeld:

Kom eens langs.

of 'nu, op dit moment':

Kom eens hier.

Het modale partikel *eens* heeft zich ontwikkeld uit de specifieke lezing van het bijwoord van tijd. In het grammaticalisatieproces heeft *eens* zijn tijdelijke karakter verloren, maar het behield zijn specificiteit. Deze specificiteit definieert het versterkende karakter ervan.²⁹

Het bijwoord van tijd *nu* waaruit het modale partikel *nou* ontstaan is, betekent 'op dit moment'. Het modale partikel *nou* heeft zijn temporele dimensie grotendeels verloren. Bijvoorbeeld:

Kom nou morgen bij me langs!

De temporele specificiteit van het bijwoord *nu* kan gezien worden als een indicatie van het versterkend karakter. Daarom kan het modale partikel *nou* gezien worden als een versterker.³⁰

Het bijwoord *ook* is niet-beperkend en niet-scalair. Het modale partikel *ook* is dus positief omdat het inclusief is. Deze positieve betekenis heeft eveneens een versterkend effect op een uiting. Het *ook* heeft ook een assertief karakter. Bijvoorbeeld:

Weet u ook hoe laat het is?

28 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 63.

29 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 64.

30 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 64.

Door het *ook* wordt hier wordt geïmpliceerd dat de spreker inwilliging of bevestiging van de vraag of van het verzoek verwacht.³¹

Het bijwoord *toch* heeft vooral een restrictief tegenstellende waarde. Dit woord geeft talloze nuances aan. *Toch* wordt gebruikt om een veronderstelling meer emfatisch uit te drukken. Het omvat een waarde die niet werd verwacht en daarom positief is en vormt een tegenstelling met het bijwoord *maar* (zie hierna).

Het modale partikel *toch* heeft veel van zijn tegenstellend betekenisaspect verloren, maar het heeft zijn assertief karakter behouden.³² Bijvoorbeeld:

Hou je mond toch!

Het *toch* is een versterker en de versterking die daardoor uitgedrukt wordt is van een zeer assertief karakter.³³

De tweede soort van partikels van modaliteit zijn de verzachters. De hoofdfunctie van deze modale partikels is verzachting van de kracht van een uiting. De modale partikels die men als verzachters beschouwt zijn *even*, *maar*, *misschien* en *soms*. De secundaire functies van verzachters zijn niet-assertiviteit, twijfel, onbepaaldheid, negativiteit en onbeduidendheid.

Het modale partikel *even* (evenals de informele versie *effe*) heeft als enige van de modale partikels een diminutief: *eventjes* (of *effetjes*), wat gezien kan worden als een indicatie van het verzachtend karakter van *even*. De functie van dit diminutief is het aanduiden van onbeduidendheid.³⁴

Even als modaal partikel heeft een polysemische relatie met het bijwoord van tijd *even*, dat een korte duur aan geeft. Door *even* als een modaal partikel wordt aangeduid dat de aangevraagde actie niet veel moeite vereist om uit te voeren. Het temporeel aspect is verloren of is secundair geworden.³⁵

31 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 66.

32 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 68.

33 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 68.

34 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 68.

34 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 68.

35 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd.

Bijvoorbeeld:

Kun je me even helpen met het installeren van mijn computer?

Het bijwoord *maar* is beperkend en scalair. Het karakter daarvan is negatief: het wijst op een lage waarde op een schaal en sluit hogere waarden uit. Uit deze overweldigende negatieve aard is de status van de modale partikel *maar* als verzachter afgeleid.³⁶

Maar als modaal partikel kan verschillende betekenissen krijgen.

Bijvoorbeeld in combinatie met *nee* drukt *maar* een verrassing uit:

Nee maar, wat een kanjer!

In imperatiefconstructies draagt *maar* een trivialisierend betekeniskenmerk. De spreker geeft te kennen dat de handeling niet veel te betekenen heeft, dat het om een gewone handeling gaat, dat er geen reden om langer te wachten is. Hetzelfde betekenisaspect vindt men terug bij niet-imperatiefconstructies.³⁷

Bijvoorbeeld:

Ik heb hem zijn thee maar niet gegeven.

Dan ga ik maar.

Ik zal maar eens gaan kijken.

In een combinatie met *ja* of *goed* geeft *maar* een terugkeer aan naar het hoofdonderwerp van gesprek na een uitweiding:

Het is vervelend. Maar ja/goed, waar hadden we het over?

In imperatieve zinnen (als toestemming, uitnodiging, aansporing, advies en geruststelling) wordt het modale partikel *maar* gebruikt bij uitingen die een hint

Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 70.

36 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 71.

37 FOOLEN, Ad. *De Betekenis van partikels: Een documentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor maar*. 1. vyd. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993, s. 175.

geven over een typische `hindernis` voor realisering van het hoordersbelang.³⁸

Bijvoorbeeld:

Ja hoor, kom maar even binnen.

Door deze uiting wordt geïndiceerd dat de spreker aandacht voor de overweging van de bezoeker heeft die inhoudt dat de bezoeker misschien niet welkom is.

In ironisch taalgebruik komt het modale partikel vaak voor³⁹:

Ja lach maar, vriendje!

De bedoeling is hier dat het lachen makkelijk is (maar, zo wordt geïmpliceerd, de gevolgen kunnen wel eens tegenvallen). *Maar* kan ook gebruikt worden ingeval angst, terughoudendheid of ongeloof van de hoorder een barrière vormt⁴⁰.

Spring maar!

Nou, kijk maar, overtuig je zelf maar!

Door het modale partikel *maar* in een bevel reageert de spreker op de omstandigheden, waardoor het bevel in het hier-en-nu gecontextualiseerd wordt:

Wat mag het zijn? - Doet u maar leverworst.

Als een spreker aan het einde van zijn geduld is, kan *maar* gebruikt worden om een distantiëren uit te drukken. Bijvoorbeeld:

38 FOOLEN, Ad. De Betekenis van partikels: Een dokumentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor maar. 1. vyd. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993, s. 177.

39 FOOLEN, Ad. De Betekenis van partikels: Een dokumentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor maar. 1. vyd. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993, s. 177.

40 FOOLEN, Ad. De Betekenis van partikels: Een dokumentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor maar. 1. vyd. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993, s. 178.

Bekijk het maar, zoek het verder zelf maar uit!

In wensconstructies is het modale partikel *maar* een vast bestanddeel van het zinstype:

Was ik maar bij moeder thuisgebleven!

In mededelende zinnen is het ook nodig om verschillende nuances van het gebruik van het modale partikel *maar* te onderscheiden. Ad Foolen onderscheidt `besluitend` *maar* en `oordelend` *maar*.⁴¹ Het voorbeeld voor het besluitend *maar* is de volgende zin:

Mijn schrijfmachine was ik in het begin al kwijt geraakt dus schreef ik maar met de hand.

Meestal gaat het om zinnen in de eerste persoon waarin *maar* betrekking heeft op een mentale handeling van het onderwerp van de zin – de spreker verplaatst zich in de gedachten van het onderwerp van de zin (hier de spreker zelf op een eerder tijdstip). Dit *maar* gaat vrijwel altijd samen met een negatieve evaluatie van het gekozen alternatief. Dezelfde evaluatie treffen we aan bij het `oordelende` *maar*.⁴²:

Ik vond het tentamen maar makkelijk.

Bij positieve oordelen kan *maar* niet toegevoegd worden. Door het gebruik van *maar* in mededelingen met negatief oordeel toont de spreker zich bewust van de mogelijkheid van een ander oordeel; hij kan ook bereiken dat zijn oordeel een tentatieve status heeft. Zo'n formulering biedt meer ruimte voor het verdere

41 FOOLEN, Ad. De Betekenis van partikels: Een dokumentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor *maar*. 1. vyd. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993, s. 183.

42 FOOLEN, Ad. De Betekenis van partikels: Een dokumentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor *maar*. 1. vyd. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993, s. 181.

verloop van een conversatie⁴³. Voorbeelden:

?? Ik vond het maar een mooie film. X Ik vond het tentamen maar makkelijk.

Terwijl in de eerste voorbeeldzin het gebruik van het modale partikel *maar* betekenisloos is en wat raar klinkt, biedt het modale partikel *maar* in de tweede zin ruimte voor een andere opinie en misschien een verder verloop van een polemieek.⁴⁴

Het bijwoord *misschien* signaleert een mogelijkheid en als zodanig vermindert het duidelijk de kracht van een uiting. Het modale partikel *misschien* heeft deze signalerende functie verloren, de functie van dit modale partikel is vooral die van een uiting of een vraag minder stellig te maken.⁴⁵

Kunt u misschien de deur opendoen?

Het bijwoord van tijd *soms* verwijst naar een onbepaald moment en dat signaleert een verzachtend karakter van dit bijwoord. Het modale partikel *soms* heeft de temporele betekenis verloren, in plaats daarvan heeft het dezelfde betekenis als het modale partikel *misschien*. Daaruit blijkt duidelijk het verzachtend karakter van dit modale partikel. Bijvoorbeeld:

Kun je me soms helpen?

Modale partikels zijn geen formeel herkenbare woordsoort. Uit semantisch oogpunt hebben ze een polysemische relatie met homofone tegenhangers van andere woordsoorten, bijvoorbeeld bijwoorden.⁴⁶

43 FOOLEN, Ad. De Betekenis van partikels: Een dokumentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor *maar*. 1. vyd. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993, s. 183

44 VISMANS, Roel. Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 72.

45 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 72.

46 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 73.

2.4 Modaliteit en modale partikels in het Tsjechisch

2.4.1 Modaliteit in het Tsjechisch

In het Tsjechisch kan de in een zin uitgedrukte visie van de spreker of schrijver op de verhouding tussen de in die zin weergegeven situatie en de werkelijkheid (zekerheid, preferentie, evaluatie, overtuiging in de validiteit etc.) en/of zijn attitude met betrekking tot die situatie (uitdrukking van de mening van iemand anders, hoop, angst, bereidheid, interesse, zekerheid etc.) door verschillende middelen uitgedrukt worden, vooral door houdingspredicators, modale werkwoorden, syntactische constructies en modale partikels.

De basisset van houdingspredicators bestaat uit deze uitdrukkingen: *jsem přesvědčen* `ik ben overtuigd`, *věřím* `ik geloof`, *jsem si jist* `ik ben er zeker van`, *je nesporné* `het staat vast`, *je jisté* `het is zeker`, *není pochyb* `er is geen twijfel`, *je (mi) jasné* `het is (me) duidelijk`, *je zřejmé* `het is duidelijk`, *mám za to* `ik neem aan`, *předpokládám* `ik veronderstel`, *soudím* `ik veronderstel`, *je pravděpodobné* `het is waarschijnlijk`, *myslím* `ik denk`, *tuším* `ik vermoed`, *počítám* `ik reken`, *hádám* `ik raad`, *připadá mi* `het lijkt mij`, *je možné* `het is mogelijk`, *pochybuji* `ik twijfel` etc. Door de houdingspredicators kan een zekerheid variërend svan nul tot honderd procent uitgedrukt worden.⁴⁷

Een andere belangrijke groep middelen voor het uitdrukken van modaliteit vormen in het Tsjechisch de modale werkwoorden. Door verschillende modale werkwoorden kan ook een verschillende mate van zekerheid uitgedrukt worden; voor het uitdrukken van een hoge mate van de zekerheid gebruikt met het werkwoord *muset*:

Ten vlak musel mít zpoždění. `De trein moest vertraagd zijn`.

Voor het uitdrukken van een hoge mate van overtuiging van de spreker inzake de validiteit van inhoud van zijn uiting gebruikt men het werkwoord *muset* `moeten` met een ontkennde infinitief of het werkwoord *moci* `kunnen`) met

47 GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Skladba češtiny*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1998, s. 480-481.

een positieve infinitief:

Naše rozhodnutí muselo Petra nepotěšit. Nemůže být tak nemocen, jak říká. `Piet moest door onze beslissing teleurgesteld worden. Hij kan niet zo ziek zijn als hij zegt.`

Voor het uitdrukken van een geringe mate van overtuiging van de spreker over de geldigheid van inhoud van zijn uiting gebruikt men het werkwoord *moci* `kunnen` of het ontkennende werkwoord *nemuset* `niet moeten`:

*Může se mýlit. Nemusel o tom vědět.*⁴⁸ Hij kan verward worden. Hij moest het niet weten.`

De modaliteit kan in het Tsjechisch ook met verschillende grammaticale middelen uitgedrukt worden. Bijvoorbeeld voor het signaleren van een onzekere conclusie gebruikt men het futurum:

Ta žárovka nebude dobře utažena . Letterlijke vertaling: `De gloeilamp zal niet goed vastgedraaid zijn.`

Voor het signaliseren van hoge mate van zekerheid gebruikt men een partikel *že* `dat`:

Že tady někdo kouřil! `Iemand heeft hier absoluut gerookt!`

Voor het signaleren van een overtuiging over ongeldigheid gebruikt men een partikel *aby* `dat` of *že by* `dat`:

Abys ho byl nepřesvědčil? Petr že by odmít? `Dat je hem niet overtuigd hebt? Dat Piet geweigerd zou hebben?`

Het middenniveau van zekerheid wordt uitgedrukt door de constructie van

48 GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Skladba češtiny*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1998, s. 483-484.

het partikel *že* `dat` + conditionaal of *jako* `alsof` + conditionaal:

*Že by s tím návrhem nesouhlasili? Jako by neměl čisté svědomí?*⁴⁹ Dat hij het met dit voorstel niet eens was? Alsof zijn geweten niet gerust was.`

De spreker kan zich distantiëren van de garanties van de betrouwbaarheid van zijn mededeling, hij kan manifesteren dat de informatie die hij mededeelt `tweedehands` is, met andere woorden, dat hij de informatie van iemand heeft gehoord of ergens gelezen etc. Daarvoor kan hij verschillende taalmiddelen gebruiken: werkwoorden met de betekenis `doorgeven van informatie` of `inwinnen van informatie` gebruiken (*říká se* `er wordt gezegd`, *slyšel jsem* `ik heb gehoord` etc.), partikels (*prý* `beweerdelijk`, *snad* `wellicht`, *údajně* `vermoedelijk` etc.) en het werkwoord *mít* `hebben` (*Zítřa má pršet.*⁵⁰ `Beweerdelijk gaat het morgen regenen.`)

Er bestaan ook verschillende taalmiddelen waardoor men een expectatieve houding (als de spreker hoopt dat de inhoud van zijn uiting in overeenkomst met de realiteit is of juist omgekeerd) uit kan drukken. Voor de expressie van hoop gebruikt men een predicator (*Doufám, že* `Ik hoop dat` etc.) of een partikel (*snad* `hopelijk`, *jen jestli* `alleen als` etc.) Angst kan worden uitgedrukt ook door bepaalde predicators (*bojím se, že* `ik vrees dat`, *jestli tak* `als`, *aby tak* `dat` etc.).

Een gemeenschappelijk kenmerk van preferentiële houdingen is de interesse/geen interesse van de spreker in de uitvoering van het plan dat wordt geproduceerd door de uiting. De basismiddelen van de uiting van preferentiële houdingen zijn predicators als *chci* `ik wil`, *chtěl bych* `ik zou graag willen`, *rád bych* `ik wil graag`, *mám zájem* `ik heb interesse` etc.⁵¹

Een specifieke soort preferentiële houdingen zijn wenshoudingen. In het Tsjechisch wordt deze houdingen uitgedrukt niet alleen door lexicale aanwijzers (*Přál bych si vidět Řím.* `Ik zou graag Rome willen zien.`) maar ook door geconventionaliseerde indicatoren in zgn. wensvormen (optatieve vormen). Er bestaan verschillende soorten wensuitingen, bv. suggesties gericht aan iemand wie

49 GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Skladba češtiny*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1998, s. 484-485.

50 GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Skladba češtiny*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1998, s. 485-486.

51 GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Skladba češtiny*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1998, s. 487.

het aangaat (*Mějte se hezky!* 'Heeft u fijne dag verder!') of een suggestie gericht tot de spreker zelf (*Kéž bych měl víc času!* 'Had ik maar meer tijd!'). Wenszinnen kunnen als een complex van houdingen (evaluatieve, epistemische, preferentiële, hoop en angst) gekarakteriseerd worden. Door de aanwezigheid of afwezigheid van deze houdingen verdeelt men wensen in realiseerbare en onrealiseerbare wensen.

Om de realiseerbare wensen uit te drukken gebruikt men in het Tsjechisch samengestelde zinnen met predicators *přeji si* 'ik wens', *chtěl bych* 'ik zou willen', *byl bych rád* 'ik zou graag' etc., gevestigde vormen van mededeling met wenspartikels (*Kéž bych tu zkoušku udělal!* 'Was ik maar geslaagd voor het tentamen!', *Jen abych nepropadl!* 'Was ik maar niet gezakt!'), uitingen met infinitief (*Nemít tolik práce!* 'Niet zoveel werk te hebben!'), bijzinnen met *aby* 'dat' (*Aby už byl konec!* 'Dat het al voorbij was!') etc.

In een onrealiseerbare wens is alleen maar een negatieve evaluering van een onrealiseerbare wens geïmpliceerd:

Kdyby nám tak nebyl ten autobus ujel! 'Hadden we maar de bus niet gemist!'

Daarom zijn onrealiseerbare wensen in principe geen 'echte' wensen maar uitingen van teleurstelling of spijt. Een duidelijke indicator dat het om een onrealiseerbare wens gaat is de wensvorm met conditionaal met verleden tijd, die de onomkeerbaarheid van de situatie signaleert:

*Kdyby tak byl ten vlak přijel včas!*⁵² 'Was de trein maar op tijd aangekomen!'

Houdingen van bereidheid worden lexicaal uitgedrukt, meestal door predicators of partikels (*Rád vám uvařím kávu.* 'Ik zal met plezier koffie voor u zetten.' *Jsem ochoten v této věci se za tebe přimluvit.* 'Ik ben bereid in dit geval te bemiddelen voor u.').

De houding van interesse in het realiseren van de belangen van de spreker

52 GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Skladba češtiny*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1998, s. 488-489.

in zijn voordeel kan men uitdrukken door de samengestelde zinnen met predicator *chtít*, meestal in de conditionalis (*Chtěl bych pracovat ve vaší laboratoři.* `Ik zou in uw laboratorium willen werken.`).⁵³

Evaluatieve houdingen (waarin de spreker zijn positieve of negatieve oordeel wil uiten) kunnen uitgedrukt worden bv. door samengestelde zinnen met houdingspredicators in de hoofdzin (*Je dobré, co jste udělal.* `Het is goed wat u gedaan heeft.`) of werkwoordelijke predicators (*Mrzí mě, žeš nepřišel.* `Het spijt me dat je niet aangekomen bent.`), door oordeelpartikels (*bohužel* `helaas`, *škoda* `jammer genoeg` etc.), infinitief (*Nestarat se o děti!* `Niet over de kinderen zorgen!` (in de betekenis: hoe kan iemand over zijn eigen kinderen niet zorgen?!)), door het modale werkwoord *mít* `hebben` in een prescriptieve vorm (*Měl jste se omluvit.* `U had zich zouden verontschuldigen.` (maar u heeft het niet gedaan)) of door partikels zoals *ještě že* `wat een geluk`, *aspoň že* `tenminste` etc..⁵⁴

Er bestaan ook taalmiddelen om emotionele houdingen (zoals verbazing of verrassing) uit te drukken; door constructies van samengestelde zinnen (*Překvapuje mě, že Pavel nepřijde.* `Het verbaast me dat Pavel niet komt.`), door aparte zinnen (*Jak je tu krásně!* `Wat is het mooi hier!`), door de partikels *co* `wat`, *copak* `wat` (*Copak žes nepřišel do plavání?* `Wat (is er gebeurd) dat je niet naar de zwemklas gekomen bent?`, door echovragen etc.⁵⁵

De spreker kan ook door verschillende taalmiddelen een garantie uitdrukken dat zijn uiting overeenkomt met de realiteit. Voorbeelden van zulke taalmiddelen zijn bv. bijwoorden zoals *opravdu* `werkelijk`, *skutečně* `echt` etc. en werkwoordelijke predicators *přísahám* `ik zweer`, *zaručuji se* `ik garandeer` etc.⁵⁶

2.4.2 Partikels in het Tsjechisch

In het Tsjechisch is onder partikels een heel diverse groep expressies met synsemantische betekenis te verstaan. In het Tsjechisch bestaat er veel

53 GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Skladba češtiny*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1998, s. 489.

54 GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Skladba češtiny*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1998, s. 491.

55 GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Skladba češtiny*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1998, s. 490.

56 GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Skladba češtiny*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1998, s. 492.

homonymie tussen de partikels en adverbia, die in de functie van partikel hun oorspronkelijke lexicale betekenis verliezen (*hrozně* `verschrikkelijk`, *šíleně* `krankzinnig`, *pěkně* `mooi, lekker`, *trošku* `een beetje` etc.). Behalve adverbia overlappen de partikels ook met andere woordsoorten, bijvoorbeeld voornaamwoorden (*sám* `alleen` etc.) en voegwoorden (*ale* `maar` etc.).

Men verdeelt de Tsjechische partikels in deze soorten:

1. Modale partikels, die duiden de graad van waarschijnlijkheid van de inhoud van een uiting aan (*asi* `misschien`, *snad* `eventueel`, *nejspíš* `hoogstwaarschijnlijk`, *jistě* `zeker`, *zajisté* `ongetwijfeld`, *možná* `misschien` etc.). Deze partikels komen meestal voor in mededelende zinnen en gesloten vragen.

2. Intensiverende partikels, die specificeren de intensiteit van een door adjectieven, adverbia uitgedrukte eigenschap (*velmi* `heel`, *velice* `heel`, *hodně* `veel`, *moc* `veel`, *docela* `vrij`, *příliš* `te` etc.).

3. Focuspartikels, die één zinsdeel van een uiting accentueren. Door het gebruik van deze partikels kan de validiteit van een uiting beperkt of uitgebreid worden. Daarom worden ze verdeeld in de restrictieve (*jen* `slechts`, *pouze* `alleen`, *výhradně* `uitsluitend`, *jedině* `uitsluitend` etc.) en additieve (*také* `ook`, *taktéž* `bovendien`, *rovněž* `eveneens` etc.) partikels.

4. Antwoordpartikels, waardoor ja / neevragen beantwoord kunnen worden (*ano* `ja`, *ne* `nee`, *jo* `jah` etc.).

5. Ontkenningpartikels, die gebruikt worden voor de ontkenning van één deel van een zin (*nikoliv* `niet`, *ne ... ale* `geen ... maar` etc.).

6. Wenspartikels, die aan het creëren van wenszinnen meedoen (*kéž* `ik wens`, *kdyby tak* `ik wens`, *aby tak* `ik wens` etc.). Deze partikels vormen een aparte groep partikels en ze staan altijd op de eerste zinsplaats.

7. Modifierende partikels (*přece* `toch`, *jen* `maar`, *klidně* `rustig`, *prostě* `gewoon`, *vlastně* `eigenlijk`, *pěkně* `lekker`, *taky* `ook`, *teda* `dus` etc.). Deze partikels geven vorm aan de communicatieve uitingen waardoor zgn. communicatieve functies worden signaleerd. De functie van een uiting bepalen ze dus niet zelf, maar in een interactie met andere taalmiddelen en context. Hun gebruik is typisch voor de spreektaal. Naar mijn mening overlappen deze partikels

gedeeltelijk met de Nederlandse modale partikels.⁵⁷

2.4.3 Modale partikels in het Tsjechisch

Een belangrijk middel voor het uitdrukken van modaliteit zijn modale partikels. Ze zijn geen zinsdeel, ze hebben geen syntactische relatie met andere zinsdelen en ze hebben de aard van een parenthese⁵⁸. In de Tsjechische linguïstische traditie is onder het begrip *partikule* `partikels` te verstaan een groep van verschillende onverbuigbare woorden met een synsemantische betekenis.

Als modale partikels in het Tsjechisch beschouwt men deze woorden: *neporně* `ongetwijfeld`, *rozhodně* `absoluut`, *zaručeně* `gegarandeerd`, *bezpochyby* `zonder twijfel`, *určitě* `zeker`, *jistě* `zeker`, *nepochybně* `ongetwijfeld`, *zajisté* `zeker`, *zjevně* `blijkbaar`, *zřejmě* `schijnbaar`, *nejspíš* `hoogstwaarschijnlijk`, *patrně* `blijkbaar`, *pravděpodobně* `waarschijnlijk`, *asi* `misschien`, *možná stěží* `misschien nauwelijks`, *sotva* `nauwelijks`, etc., maar ook meerwoordsuitdrukkingen *podle všeho* `blijkbaar`, *podle všech známek* `blijkbaar`, *pokud vím* `voor zover ik weet`, *podle mého názoru (soudu)* `mijns inziens`, *jak to vypadá* `zoals het blijkt`, *jak si myslím* `mijns inziens`, *co já vím* `voor zover ik weet`, *jestli se nemýlím* `als ik me niet vergis` etc.

Modale partikels geven de mate van waarschijnlijkheid aan van de inhoud van mededelingen. Door het gebruik van modale partikels kan men een uiting karakteriseren binnen het bereik van hoogstwaarschijnlijk tot onmogelijk⁵⁹ en zo zijn ze dus te vergelijken met de Nederlandse bijwoorden van modaliteit. Maar als men probeert de equivalenten van de Nederlandse modale partikels in het Tsjechisch te bepalen, blijken eerder de Tsjechische modifierende partikels qua betekenis het beste (maar natuurlijk geen exact) equivalent te zijn van de Nederlandse modale partikels.

De functie van de modifierende partikels (*ale* `maar`, *taky* `ook`, *teda* `dus`, *prostě* `gewoon`, *copak* `wat`, *jen* `alleen, maar`, *klidně* `rustig`, *právě* `inderdaad`, *snad* `misschien, hopelijk`, *přece* `toch`, *však* `maar, doch`, *vlastně*

57 GREPL, Miroslav. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. Editor Petr Karlík, Marek Nekula, Zdenka Rusínová. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 358-367.

58 GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Skladba češtiny*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1998, s. 483.

59 GREPL, Miroslav. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. Editor Petr Karlík, Marek Nekula, Zdenka Rusínová. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 359.

`eigenlijk` etc.) is het volhouden van de communicatieve uitingvormen waardoor de communicatieve functies gesignaleerd worden. Ze bepalen deze functies niet zelf maar door de interactie met andere taalmiddelen (intonatie, werkwoordstijd en door de context). De modifierende partikels zijn op een specifieke manier gebruikte woorden, typisch voor de spreektaal.⁶⁰

Jen se klidně posad'. Pěkně se posad'. `Ga maar rustig zitten. Ga lekker zitten.`

Bylo jich snad dvacet. Pozvali ho, a tak tam tedy přišel. `Er waren er misschien twintig. Hij was uitgenodigd, dus is hij gekomen.`

Jan přijel, Petra však zůstala doma. `Jan kwam, maar Petra bleef thuis.`

S tím holt nic nenaděláš! `Er is toch niets wat je kan doen!`

To je ale výška! `Wat voor een hoogte!`

De modifierende partikels verbinden sommige prosodische, semantische, syntactische en pragmatische elementen en hun hoofdfunctie is het situeren van een uiting in een context. Precies zoals de Nederlandse modale partikels zijn ze een soort commentaar op de inhoud van een uiting, waardoor men een bepaald pragmatisch effect kan verwezenlijken, zoals versterking of verzwakking van een verzoek of een bevel.

De modifierende partikels dragen geen accent (zo verschillen ze van hun homoniemen in andere woordsoorten) en met uitzondering van uitroepende zinnen kunnen ze niet op de eerste zinplaats staan. Ze staan buiten het syntactisch kader van een zin, ze zijn geen zinsdelen en ze kunnen geen zelfstandige zinnen vormen. Met de andere partikels vormen ze vaste combinaties.⁶¹

60 GREPL, Miroslav. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. Editor Petr Karlík, Marek Nekula, Zdenka Rusínová. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 362-363.

61 GREPL, Miroslav. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. Editor Petr Karlík, Marek Nekula, Zdenka Rusínová. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 364.

2.5 Modaliteit en modale partikels in het Slowaaks

2.5.1 Modaliteit in het Slowaaks

In het Slowaaks onderscheidt men drie soorten modaliteit: basissmodaliteit, zekerheidsmodaliteit en voluntatieve modaliteit.

De basissmodaliteit is aanwezig in elke uiting terwijl de andere twee soorten optioneel zijn. De aard van de basissmodaliteit is dat de spreker zijn benadering tot de uiting toepast om de uiting als een mededeling, een vraag of een verzoek te formuleren. Voor het uitdrukken van de basissmodaliteit in het Slowaaks bestaan er verschillende middelen: lexicaal, morfologisch, syntactisch etc.⁶²

De essentie van de zekerheidsmodaliteit ligt in de houding van de spreker en opzichte van zijn uiting, die hij uitdrukt door oordeelwoorden (of woordgroepen) of door geïntegreerde zelfstandige zinnen. Terwijl de basissmodaliteit in de hele zin gerealiseerd wordt, modificeert de zekerheidsmodaliteit alleen maar delen van een zin of aparte constituenten. De meest voorkomende en meest gebruikte manier om de zekerheidsmodaliteit uit te drukken is door middel van oordeelpartikels (*samozrejme* `natuurlijk`, *vlastne* `eigenlijk`, *možno* `misschien` etc.) die ergens in het midden liggen tussen bevestiging en ontkenning. Secundaire manieren voor de uitdrukking van de zekerheidsmodaliteit zijn het futurum, de conditionaal, sommige modale werkwoorden en bepaalde werkwoordstijden (*Predsa bude v tejto chvíli na poli.* `Toch zal hij op dit moment in het veld zijn.`) en de parenthese, een expressief element, waardoor de spreker een persoonlijk commentaar of verdere informatie aan zijn uiting toevoegt:⁶³

Lenže – začali ma chytat' pochybnosti – som iba priemerný pracovník.
`Maar – ik begon te twijfelen – ik ben maar een gemiddelde werknemer.`

In de voluntatieve modaliteit beschouwt de spreker de inhoud van zijn

62 MISTRÍK, Jozef. *Štylistika*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989, s. 177.

63 MISTRÍK, Jozef. *Štylistika*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989, s. 186-187.

uiting als noodzakelijk, mogelijk, waarschijnlijk, verboden, gewenst etc. Voor het uitdrukken van dit soort modaliteit gebruikt men vooral modale werkwoorden (*musiet'* `moeten`, *chciet'* `willen`, *môct'* `kunnen`, *mat'* `hebben`, *dat'* `geven` etc.), modale bijwoorden (*možno* `het mag` – *nemožno* `het mag niet`, *treba* `het hoeft` – *netreba* `het hoeft niet` etc.) en de werkwoorden met semi-modale semantiek (*mienit'* `veronderstel`, *hodlat'* `van plan te zijn` etc.).

2.5.2 Partikels in het Slowaaks

In het Slowaaks bestaat er (zoals in het Tsjechisch) veel homonymie tussen de partikels en adverbia (*iste* `zeker`, *nepochybne* `ongetwijfeld`, *skutočne* `echt, werkelijk` etc.). Het is niet altijd makkelijk om een partikel van een adverbium te onderscheiden. Behalve met adverbia overlappen de partikels ook met verbuigbare woordsoorten. Sommige vormen van deze woorden hebben zich geïsoleerd van hun paradigma's en zijn partikels geworden. Voorbeelden: uit werkwoorden zijn bv. deze partikels ontstaan: *hádam* `ik raad`, *môžbyť* `misschien`, uit substantieven: *bezpochyby* `ongtwijfeld`, *vôbec* `helemaal niet`, uit voornaamwoorden: *ono* `het`, *to čo* `dat wat`, *kdeže* `waar`, *takto* `zo` etc., uit telwoorden: *raz* `eens`, *jedno* `een`. De vorm van sommige partikels die uit de verbuigbare woordsoorten ontstaan zijn, suggereert dat deze woorden oorspronkelijk zinnen waren (*myslím* `ik denk`, *hádam* `ik raad` etc.), waarvan na het wegvallen van een voegwoord eerst parentheses zijn ontstaan; daarna zijn na het wegvallen van pauses daarvan aparte expressies ontstaan – de partikels.⁶⁴

In het Slowaaks bestaan er deze soorten partikels:

1. Inleidende partikels, waardoor de spreker zijn houding tegenover een uiting uit. Op basis van deze houding past de spreker zijn uiting aan de context aan. Deze partikels zijn vaak homoniem met de voegwoorden. Verder worden ze verdeeld in verbindingspartikels met een abstracte betekenis, die aan het begin van een mededelende zin staan en een zin meer expressief en actueel maken (*nuž* `dus`, *no* `toch`, *teda* `dus`, *ale* `maar` etc.), en aansporende partikels, die aan het begin van niet-mededelende zinnen staan en nog worden verdeeld in gebiedende partikels (*nech* `laat`, *aby* `om`, *keby* `indien`, *no* `toch` etc.), wenspartikels (*kiež*

64 ORAVEC, Ján, Eugénia BAJZÍKOVÁ a Juraj FURDÍK. *Súčasný slovenský spisovný jazyk: Morfológia*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988, s. 201-202.

`wenste dat`, *bár* `wenste dat`, *bodaj* `wenste dat`, *aby* `dat` etc.), vragende partikels (*či* `of`, *azda* `of`, *hádam* `hopelijk`, *vari* `of` etc.) en het voorwaardelijke partikel *by* `zouden`.

2. Stellingpartikels, die een nauwere en rijkere betekenis hebben dan de inleidende partikels. Deze partikels worden verdeeld in explicatieve, die met de vorige context een verduidelijkende synonieme uitdrukking verbinden (*ešte* `nog`, *už* `al`, *ako ináč* `hoe anders`, *údajne* `naar verluidt`, *navyše* `bovendien`, *napríklad* `bijvoorbeeld`, *jednoducho* `gewoon` etc.), oordeelpartikels, die een evaluatie in het midden tussen bevestiging en ontkenning uitdrukken (*hej* `ja`, *veru* `echt`, *skutočne* `inderdaad`, *(na)ozaj* `echt`, *dobre* `goed`, *rozhodne* `definitief`, *prirodzene* `natuurlijk`, *pochopitel'ne* `begrijpelijk`, *pravdaže* `uiteraard` etc.), en benadrukkende partikels, die de constituent waar ze vóór staan benadrukken (*aj* `bovendien`, *ani* `of`, *i* `en`, *aspoň* `minstens`, *ešte* `nog` etc.).⁶⁵

2.5.3 Modale partikels in het Slowaaks

Volgens mijn bronnen bestaan in het Slowaaks geen modale partikels als een aparte soort partikels. Als men de Slowaakse partikels met de Tsjechische en de Nederlandse vergelijkt, kan men de Slowaakse oordeelpartikels als de modale partikels beschouwen, omdat deze – precies zoals de Tsjechische modale partikels en de Nederlandse modale/oordeelpartikels - de mate van waarschijnlijkheid geven aan van de inhoud van mededelingen.

Oordeelpartikels zijn de meest voorkomende en meest gebruikte manier om de zekerheidsmodaliteit uit te drukken. Deze woordjes staan in het midden tussen bevestiging en ontkenning (ja – nee) en ze staan in een uiting vaak als zelfstandige uitingen⁶⁶:

Tot de ja-pool zijn de volgende oordeelpartikels geneigd: *hej* `ja`, *veru* `echt`, *skutočne* `inderdaad`, *(na)ozaj* `echt`, *dobre* `goed`, *iste* `zeker`, *určite* `ongetwijfeld`, *(ak)iste* `zeker`, *zaiste* `zeker`, *doista* `zeker` *bezpochyby* `ongetwijfeld`, *nepochybne* `duidelijk`, *(samo)zrejme* `natuurlijk`, *správne* `juist`,

65 ORAVEC, Ján, Eugénia BAJZÍKOVÁ a Juraj FURDÍK. *Súčasný slovenský spisovný jazyk: Morfológia*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988, s. 203-205.

66 MISTRÍK, Jozef. *Štylistika*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989, s. 186.

rozhodne `absoluut`, *prirodzene* `natuurlijk`, *pochopitel'ne* `begrijpelijk`, *pravdaže* `uiteraard`.⁶⁷

Tot de nee-pool behoren negatieve oordeelpartikels *čože(by)* `wat`, *akože?* `hoezo?`, *kdeže!* `nauwelijks`, *kdežby!* `nauwelijks`, *sotva* `nauwelijks`, *ťazko* `nauwelijks`, *(bohu)žial'* `helaas` etc.

Door verschillende intonatie of context kan één partikel positieve of negatieve betekenis krijgen:

Ten iste/určite príde! `Hij zal zeker/ongetwijfeld komen!`

Ofschoon de partikels *iste* en *určite* een grote mate van zekerheid aangeven, betwisten ze een stelling die uitgedrukt wordt door de mededelende zin zonder deze partikels.

Behalve deze partikels bestaan er ook oordeelpartikels die een gemiddeld niveau van modaliteit (twijfel, onzekerheid) uitdrukken: *asi* `waarschijnlijk`, *možno* `misschien`, *môžbyť* `misschien`, *hádam* `misschien`, *vari* `misschien`, *azda* `wellicht` etc. Deze partikels kan men combineren met de andere partikels die bevestiging of ontkenning uitdrukken, bv.: *asi naozaj* `misschien wel`, *možno naozaj* `waarschijnlijk wel`, *asi nie* `waarschijnlijk niet`, *asi ťazko* `nauwelijks` etc. Op deze manier kan men de fijnste nuances van modaliteit uitdrukken.⁶⁸

Wat de positie van deze oordeelpartikels in een zin betreft, is hun positie afhankelijk van hun betekenis, maar de modale partikels staan vaak apart als zelfstandige uitingen:

*Dobre, pôjdem. Naozaj, mal by si ho raz počut.*⁶⁹ `Goed, ik zal gaan. Echt, je zou hem eens moeten horen.`

De Slowaakse oordeelpartikels overlappen wel met de Tsjechische modale partikels maar niet met de Nederlandse modale partikels. Er blijkt in het Slowaaks geen bepaalde groep partikels te bestaan die grotendeels zou overlappen met de

67 ORAVEC, Ján, Eugénia BAJZÍKOVÁ a Juraj FURDÍK. *Súčasný slovenský spisovný jazyk: Morfológia*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988, s. 204.

68 ORAVEC, Ján, Eugénia BAJZÍKOVÁ a Juraj FURDÍK. *Súčasný slovenský spisovný jazyk: Morfológia*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988, s. 204-205.

69 ORAVEC, Ján, Eugénia BAJZÍKOVÁ a Juraj FURDÍK. *Súčasný slovenský spisovný jazyk: Morfológia*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988, s. 207.

Nederlandse modale partikels.

2.6 Conclusie

In de voorgaande hoofdstukken van deze scriptie heb ik de modaliteit, de middelen voor de uitdrukking ervan, de partikels en de soorten partikels in de Nederlandse, de Tsjechische en in de Slowaakse taal besproken.

Het begrip modaliteit in de taalkunde betekent voor elke taal hetzelfde: een in een zin uitgedrukte visie van de spreker of schrijver op de verhouding tussen de in die zin weergegeven situatie en de werkelijkheid en/of zijn attitude met betrekking tot die situatie.⁷⁰ Maar als men verschillende talen onderzoekt, ontdekt men dat er in elke taal verschillende soorten modaliteit bestaan en verschillende manieren voor het uitdrukken daarvan. Zo is het ook in het geval van het Nederlands, Tsjechisch en Slowaaks: uit de gebruikte literatuur blijkt dat er maar weinig overeenkomsten zijn in de verdeling van de modaliteit in soorten, de indeling van partikels en zelfs ook dat het begrip `modaal partikel` in elk van deze talen niet hetzelfde betekent. Eigenlijk bestaat er in het Slowaaks niets wat `modaal partikel` genoemd zou kunnen worden.

Toch bestaan er overeenkomsten tussen deze drie talen: de woordsoorten die gebruikt worden voor het uitdrukken van modaliteit (modale werkwoorden, werkwoordstijden, bijwoorden, partikels ...) overlappen gedeeltelijk. Daarom vind ik het interessant om te onderzoeken hoe de betekenis van de Nederlandse modale partikels vertaald wordt in het Tsjechisch en Slowaaks. Daardoor kom ik terug naar deze hoofdvraag: **Zijn de Nederlandse modale partikels volledig vertaalbaar in het Tsjechisch en in het Slowaaks?**

In het praktisch gedeelte van mijn scriptie zal ik de vertalingen van Nederlandse zinnen met modale partikels in een Tsjechische en een Slowaakse vertaling van een literair werk opsporen en de vertalingen bespreken en beoordelen.

70 COPPEN, P.A., W. HAESERYN a F. DE VRIEND. STICHTING ANS. *De Electronische ANS* [online]. 2002 [cit. 2012-09-27]. Dostupné z: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>.

3 Praktisch gedeelte

3.1 Inleiding

In het praktisch gedeelte van mijn scriptie zal ik de Nederlandse modale partikels in de Nederlandse roman *Paradijs verloren* van Cees Nooteboom opsporen. Voor mijn onderzoek zal ik de eerste druk (Atlas 2004), de Tsjechische vertaling van Magda de Bruin-Hüblová (Paseka 2008) en de Slowaakse vertaling van Marta Blašková Maňáková (Európa 2010) gebruiken.

Eerst zoek ik een zin met een of meer modale partikels in het origineel. Daarna zal ik in dezelfde passage in de Tsjechische en Slowaakse vertaling van deze roman de vertaling van de modale partikels bekijken. Als het nodig is om de context duidelijk te maken, citeer ik behalve de zin met de modale partikel(s) ook voorgaande of volgende zinnen.

De modale partikels in de Nederlandse tekst zullen onderstreept worden en hetzelfde zal gebeuren met de woorden in de Tsjechische en de Slowaakse vertalingen, die ik als de vertalingen van deze modale partikels beschouw. Daarna zal ik de middelen bespreken waarmee de Nederlandse modale partikels naar het Tsjechisch en het Slowaaks vertaald werden.

De doelstelling van dit onderzoek is de manieren van het vertalen van Nederlandse modale partikels naar het Tsjechisch en het Slowaaks te beoordelen en vast te stellen in welke mate deze partikels naar de bovengenoemde twee talen vertaalbaar zijn. Eventueel geef ik ook mijn eigen mening over deze vertalingen.

3.2 Het onderzoek

(1) *En vrouwen, heb ik geleerd, of dat nu in de trein, op een bank in een park of op een strand is, houden hun boeken vaak zo dat je de titel niet kunt lezen. Let er maar eens op.*⁷¹

Tsjechische vertaling

71 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 11.

*A ženy, jak jsem poznal, ať už je to ve vlaku, na lavičce v parku nebo na pláži, drží knihy často tak, aby se titul nedal přečíst. **Schválně** si toho všimněte.*⁷² (Vertaling in het Nederlands: `Let er **opzettelijk** op.`)

Slowaakse vertaling

*No a ženy – to som sa naučil – či už vo vlaku, v parku na lavičke alebo na pláži často držia knihy tak, aby sa nedal prečítať titul. **Len** si to všimnite.*⁷³ ⁷⁴ (Vertaling in het Nederlands: `Let er **maar** op.`)

De modale partikels komen hier voor in een cluster met de vaste woordvolgorde precies volgens het paradigma dat Vismans heeft aangeduid in een lijst⁷⁵ die ik in het hoofdstuk *Modale partikels in het huidige Nederlands en hun types* heb vermeld.

Wat de betekenis van dit cluster betreft, heeft de combinatie van *maar* en *eens* in deze imperatieve zin een benadrukkend, versterkend karakter; de verteller verzoekt de lezer om een bepaald verschijnsel bij de eerste gelegenheid te noteren.

In de Tsjechische vertaling wordt er in plaats van het cluster van twee modale partikels een woord *schválně* `opzettelijk` gebruikt. In dit geval kan *schválně* als een adverbium van hoedanigheid fungeren, maar naar mijn mening heeft het eerder een functie van een modifierend partikel. In de Slowaakse vertaling wordt een aansporend partikel *len* `alleen, maar` gebruikt. Hoewel ze van elkaar verschillen, vind ik beide vertalingen accuraat omdat in beide gevallen de versterkende betekenis van *maar eens* behouden blijft. Een andere mogelijkheid van de vertaling van *maar eens* zouden ook bijvoorbeeld de combinaties van partikels *no jen* `maar` in het Tsjechisch en *no len* `maar` in het Slowaaks kunnen zijn.

(2) *Wie het begin of het eind van een boek verknalt heeft er niet veel van*

72 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 14.

73 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 9.

74 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 14.

75 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 5.

*begrepen, en dat geldt eigenlijk ook voor hoofdstukken. En wie de schrijver **ook** is, hij neemt behoorlijke risico`s.*⁷⁶

Tsjechische vertaling

*Kdo zkazí začátek nebo konec knihy, moc se v řemesle nevyzná, a to platí vlastně i pro kapitoly. **At' už** je spisovatel kdokoliv, značně riskuje.*⁷⁷ (Vertaling in het Nederlands: `**Laat** de schrijver wie dan ook zijn, hij neemt behoorlijke risico`s.`)

Slowaakse vertaling

*Kto zbabre začiatok alebo koniec knihy, veľa nepochopil, platí to vlastne aj pre kapitoly. **A nech už** je tým spisovateľom ktokoľvek, púšťa sa do poriadneho rizika.*⁷⁸ (Vertaling in het Nederlands: `**En laat** de schrijver wie dan ook zijn, hij neemt behoorlijke risico`s.`)

Het woord *ook* functioneert hier duidelijk als een modaal partikel. Zoals reeds hierboven vermeld kan *ook* een assertief karakter hebben, waardoor in deze context gemarkeerd wordt dat het echt niet uitmaakt wat voor persoon de schrijver is. De Tsjechische vertaling – de combinatie van een wenspartikel *at'`laat`* en focuspartikel *už`al`* - functioneert meestal in een combinatie met de conditionaal als een typische wensconstructie, maar hier wordt het in combinatie met de tegenwoordige tijd gebruikt. Daarom is de betekenis als volgt: het is onbelangrijk wie de schrijver is; dat is dus helemaal geschikt als een vertaling van *ook* in deze context. Hetzelfde geldt voor de Slowaakse vertaling die in dit geval bijna hetzelfde is als de Tsjechische – het wenspartikel *nech`laat`* en het benadrukkende partikel *už`al`* – maar ervóór wordt nog het voegwoord *a`en`* toegevoegd, waardoor de assertiviteit van de constructie *nech už`laat al`* nog meer benadrukt wordt.

Beide vertalingen vind ik min of meer passend, er zijn geen mogelijkheden om het

76 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 12.

77 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 15.

78 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 9-10.

modale partikel in deze context nauwkeuriger te vertalen, de pragmatische betekenis blijft bijna onveranderd.

(3) *Ik weet niet wat het goddelijke is, of liever, ik zou het niet kunnen beschrijven, ik weet niet hoe mensen de aanraking met het goddelijke kunnen verdragen, ik denk niet dat het kan. Als het (3a) **dan** toch gebeurt ziet het eruit zoals op dit schilderij.*

*‘Geloof je (3b) **dan** al die onzin?’ Natuurlijk moest Almut dat vragen.*⁷⁹

Tsjechische vertaling

*Nevím, co je božskost, přesněji řečeno neuměla bych to popsat, nevím, jak lidé unesou její dotek, myslím, že to ani nelze. **Ale** když k tomu **přece jen** dojde, vypadá to jako na tomto obraze. (Vertaling in het Nederlands: ‘**Maar** als het toch **maar** gebeurt, ziet het eruit zoals op dit schilderij.’)*

*„**Tak** ty těm nesmyslům věříš?“ (Vertaling in het Nederlands: ‘**Dus** je gelooft al die onzin?’) *Ovšemže Almut musí tuto otázku položit.*⁸⁰*

Slowaakse vertaling

*Neviem, čo je božskosť, či skôr by som to nevedela opísať, neviem, ako môžu ľudia uniesť dotyk s božskosťou, nemyslím si, že je to možné. Ak **však** k tomu preda len dôjde, potom to vyzerá ako na tejto maľbe. (Vertaling in het Nederlands: ‘Als het **maar** toch gebeurt, ziet het eruit zoals op dit schilderij.’)*

*„Ty **teda** veríš všetkým tým nezmyslom?“ ?“ (Vertaling in het Nederlands: ‘**Dus** je gelooft al die onzin?’) *Samozrejme, že Almut musí položiť túto otázku.*⁸¹*

Het modale partikel *dan* (3a) functioneert hier als versterker voor het benadrukken van het woord *toch* dat in deze context als een voegwoordelijk bijwoord optreedt.

79 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 27-28.

80 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 27.

81 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 16.

Wat de betekenis van deze woordcombinatie betreft, hebben beide elementen een versterkend karakter. In de eerste zin van dit tekstfragment is aangetoond dat de aanraking met het goddelijke hoogstwaarschijnlijk niet mogelijk is. In de volgende zin wordt door *dan* in de combinatie met *toch* deze onwaarschijnlijkheid uitgedaagd.

De Tsjechische vertaling – de combinatie van het voegwoord *ale* en modifierende partikels *přeče jen`toch maar`* – is geschikt, maar het voegwoord *ale* in deze context vind ik niet noodzakelijk. Het verbindingspartikel *však* in de Slowaakse vertaling is voor de vertaling van deze zinconstructie accuraat. Voor de rest van de woordcombinatie die hier voor de vertaling van *dan toch* gebruikt zijn, geldt hetzelfde als voor de Tsjechische vertaling; de betekenis blijft onveranderd (de uitdaging van de statement uitgedrukt door de vorige zin). Dus is er geen treffender manier voor de vertaling van deze woordcombinatie.

Het modale partikel *dan* is versterkend en de functie ervan is meestal de uitdrukking van ongeduld of ontevredenheid van de spreker. Ook in deze context (3b) is het het geval. De persoon aan wie deze vraag gesteld wordt gelooft iets wat de vragende als onzin beschouwt. *Dan* fungeert hier om een combinatie van teleurstelling en verassing uit te drukken.

De vertalingen naar het Tsjechisch en Slowaaks verschillen van elkaar. De Tsjechische vertaler heeft een modifierend partikel *tak`zo`* gebruikt, de Slowaakse vertaler heeft voor een explicatief partikel *teda`dus`* gekozen. De betekenis in beide gevallen blijft overanderd – het benadrukken van verrassing van de vragende persoon, bij de Slowaakse vertaling is de betekenis misschien een beetje uitgebreid; de spreker geeft door deze uiting een samenvatting van informatie die hij van een context heeft verkregen.

(4) *Die toverwerking van het echte, dat geeft mij een soort duizeling die ik niet kan beschrijven. Als ik dan ook nog op de mensen zou moeten letten die langs dat schilderij komen en er even naar kijken en dan voorbijlopen zou ik geloof ik flauwvallen.*⁸²

Tsjechische vertaling

82 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 26.

*To magické působení pravosti ve mně vyvolává jakousi závrat, kterou nedokážu popsat. Kdybych měla ještě **ke všemu** sledovat lidi, kteří kolem obrazu přecházejí, chvíli se na něj zadívají a jdou dál, asi bych omdlela.*⁸³ (Vertaling in het Nederlands: `Als ik **bovendien** op de mensen zou moeten letten die langs dat schilderij komen en er even naar kijken en dan voorbijlopen zou ik geloof ik flauwvallen.`)

Slowaakse vertaling

*Z toho magického účinku skutočnosti sa ma zmocňuje neopísateľný závrat. Keby som **popritom** ešte musela venovať pozornosť ľuďom, ktorí prechádzajú okolo obrazu, chvíľu sa naň zadívajú a potom idú ďalej, asi by som omdlela.*⁸⁴ (Vertaling in het Nederlands: `Als ik **daarnaast** nog op de mensen zou moeten letten die langs dat schilderij komen en er even naar kijken en dan voorbijlopen zou ik geloof ik flauwvallen.`)

Door het modale partikel *dan* in de combinatie met de bijwoorden *ook* en *nog*. *Het ook* wordt hier in de eerste plaats gecombineerd wordt met *nog*, het element *ook* draagt daarbij een duidelijke nadruk. *Ook nog* wil zeggen: er waren al veel taken, met de nu genoemde er ‚ook nog‘ bij zou het helemáál erg veel worden. *Dan* functioneert hier als een modaal partikel met de betekenis `in zo'n situatie`. Door deze woordcombinatie wordt de moeilijkheid van de in de vorige zinnen genoemde activiteit (het bekijken van alle details van een schilderij) benadrukt; als de verteller bij dit alles ook nog aandacht aan de andere mensen zou moeten besteden, zou ze van al die moeite waarschijnlijk flauwvallen. De Tsjechische vertaling is heel beknopt – de voorzetselconstituent *ke všemu* `bovendien` behoudt deze benadrukkende betekenis. In de Slowaakse vertaling – door het bijwoord van hoedanigheid *popritom* `daarnaast` – is deze eigenschap niet geïmpliceerd, er wordt alleen maar uitgedrukt dat er bij alles nog één andere activiteit toegevoegd zou worden. Daarom vind ik de Tsjechische vertaling meer treffend en misschien zou de woordcombinatie *ešte k tomu* `en dan nog` als

83 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 26-27.

84 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 16.

Slowaakse vertaling passender zijn.

(5) *De stemming. Het is (5) **maar** een woord, een woord van niks. Ik weet niet eens of het iets met de stem te maken heeft, of met het stemmen van instrumenten, ik heb het ook nooit op willen zoeken.*⁸⁵

Tsjechische vertaling

*Nálada. **Jen** slovo, slovo jako nic. Ani nevím, jestli to souvisí s rozpoložením nebo s laděním nástrojů, nikdy se mi to nechtělo určovat.*⁸⁶ (Vertaling in het Nederlands: `**Slechts** een woord, een woord van niks.`)

Slowaakse vertaling

*Nálada. Je to **len** slovo, bezcenné slovo. Ani neviem, či nejako súvisí s hlasom alebo s ladením nástrojov, ani sa mi po tom nikdy nechcelo pátrať.*⁸⁷ (Vertaling in het Nederlands: `Het is **slechts** een woord, waardeloos woord.`)

Het modale partikel *maar* (5) is een typisch voorbeeld van het zogenaamde `oordelende` *maar*. De verteller geeft daardoor een negatief oordeel aan; het is één woord en niets meer. De Tsjechische en Slowaakse vertaling zijn gelijk, het Tsjechische focuspartikel *jen* `slechts` en Slowaakse benadrukkende partikel *len* `slechts` dat in dit geval ook een bepaalde negatieve, beperkende betekenis hebben. Beide vertalingen zijn nauwkeurig, er bestaat geen beter alternatief voor de vertaling.

Door deze zinnen geeft de spreker aan dat zij zelfs niet weet of het woord *stemming* iets met de stem te maken heeft want voor haar heeft het woord geen waarde.

(6) *We hebben een cursus fysiotherapie gedaan, oefeningen voor mensen met rugklachten, massage, dat soort dingen.*

85 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 29.

86 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 29.

87 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 18.

‘Daar kunnen we wereld rond mee,’ zei Almut.

‘In sekstenten zeker.’

‘Als ze maar van me afblijven.’⁸⁸

Tsjechische vertaling

Udělalý jsme si kurs fyzioterapie, cvičení pro lidi s bolavými zády, masáže a tak.

„S tím obejdeme svět,“ řekla Almut.

„Po erotických klubech, ne?“

„Jen když nebudou sahat na mě.“⁸⁹ (Vertaling in het Nederlands: ‘Als ze alleen van me afblijven.’)

Slowaakse vertaling

Urobili sme si kurz fyzioterapie, cvičenia pre ľudí s bolesťami chrbtice, masáže a podobne.

„S tým prejdeme celý svet,“ povedala Almut.

„Určite po erotických kluboch.“

„Len keď sa ma nikto nedotkne.“⁹⁰ (Vertaling in het Nederlands: ‘Alleen als niemand me aanraakt.’)

Het modale partikel *maar* heeft verschillende nuances. In deze context is het is een voorbeeld van Foolens ‘besluitend’ *maar*.⁹¹ De spreker gaat accoord met het voorstel uitgedrukt door de vorige zin op de ‘minimale’ voorwaarde dat een bepaalde groep mensen van haar afblijft. Deze voorwaarde wordt hier inderdaad uitgedrukt door het modale partikel *maar*. De Tsjechische vertaling is letterlijk en identiek met de Slowaakse, het modale partikel *maar* wordt vertaald door het Tsjechische focuspartikel *jen* ‘alleen’ en door het Slowaakse benadrukkende partikel *len* ‘alleen’. Dit is een van de gevallen waarin de letterlijke vertaling van het modale partikel mogelijk is.

88 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 37.

89 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 35.

90 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 23.

91 FOOLEN, Ad. De Betekenis van partikels: Een documentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor *maar*. 1. vyd. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993, s. 181.

(7) *Dreaming, daar was dat woord weer. Je kon het niet ontlopen en je kon er niet langs, het was een pasmunt waar je omheen bleef cirkelen. Door het Engels leek het nog wat, maar probeer het ook eens in een andere taal te zeggen en het dan nog steeds hetzelfde te laten betekenen, een religie, een heilige voortijd, de tijd van de mytische voorouders, maar tegelijkertijd wet, ritueel, ceremonie, de geestesgesledheid van waaruit deze schilderijen gemaakt waren, omdat hij deze droming, die van de woestijnhagedis, van zijn vader en grootvader geërfd had.*⁹²

Tsjechische vertaling

*Dreaming, zase to slovo. Nelze mu uniknout a nelze se mu vyhnout, je to žeton, kolem nějž nepřestáváme kroužit. V angličtině to ještě k něčemu vypadá, ale zkuste to říct jiným jazykem se zachováním významu – náboženství, posvátné předčasí, doba mytických předků, ale současně zákon, rituál, obřad, duševní stav, z něhož tyto obrazy vycházejí, protože tohle snění, snění pouštní ještěrky, zdědil po otci a dědovi.*⁹³

Slowaakse vertaling

*Dreaming, opät' to slovo. Nedá sa mu vyhnúť a nedá sa obísť, je to žetón, okolo ktorého človek neustále krúži. Vďaka angličtine to ešte ako-tak ide, ale pokúste sa (Vertaling in het Nederlands: `[...] maar probeer het eens in een andere taal te zeggen [...]`) to povedať v inom jazykua zachovať ten istý význam, zahrňajúci náboženstvo, predhistorickú obú, čas mýtických predkov, no zároveň zákon, rituál, ceremóniu, stav duše, z ktorých vychádzajú tieto maľby, pretože on tento sen, sen púštnej jašterice, zdedil po svojom otcovi a starom otcovi.*⁹⁴

De cluster van modale partikels *ook* en *eens* komt overeen met Vismans' paradigm⁹⁵ voor de woordvolgorde van meerdere modale partikels in een

92 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 40.

93 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 36-37.

94 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 24.

95 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 5.

mededelende zin. Het modale partikel *ook* is inclusief en heeft een positieve en versterkende betekenis, wat hier nog door het modale partikel *eens* wordt benadrukt. Het *eens* kan in principe niet alleen als een versterker functioneren maar het kan ook de betekenis 'bij een onbepaalde gelegenheid' dragen, maar deze mogelijkheid is in deze context niet waarschijnlijk. *Eens* betekent hier eerder iets als 'ten minste eenmaal'; volgens de verteller is het voldoende om maar één keer te proberen iets in een andere taal te zeggen en het zal onmiddellijk duidelijk worden dat het onmogelijk is om al de betekenissen van het Engelse woord *dreaming* in andere talen te bewaren.

In de vertalingen werden deze partikels weggelaten. Misschien kan men het voorvoegsel *po-* en het imperfectieve aspect van het werkwoord *pokusit' sa* 'proberen' als een gedeeltelijke vertaling van dit modaal partikel beschouwen omdat door dit voorvoegsel gemarkeerd wordt dat de door het werkwoord genoemde handeling één keer uitgevoerd wordt. Het modaal partikel *eens* zou door het Tsjechische telwoord *jednou* 'eens' en Slowaakse telwoord *raz* 'eens' vertaald kunnen worden, maar het is hier helemaal niet nodig; de eenmaligheid van de handeling wordt al gedeeltelijk geïmpliceerd door de perfectieve vorm van de werkwoorden.

(8) *Wie heeft **toch** de gedachte aan engelen uit de wereld verbannen, terwijl ik ze nog altijd om me heen voel?*⁹⁶

Tsjechische vertaling

*Kdo vytlačil ze světa ideu andělů, když je kolem sebe pořád ještě cítím?*⁹⁷

Slowaakse vertaling

*Kto vypudil zo sveta myšlienku anjelov, keď ja ich okolo seba ešte sále cítím?*⁹⁸

Het modale partikel *toch* wordt hier gebruikt om de door de zin

96 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 44.

97 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 39.

98 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 27.

uitgedrukte tegenstelling te benadrukken. Het antwoord op de vraag is niet te vinden, de vraag is ietwat wanhopig omdat de spreker de engelen gewoon nog voelt. De spreker vraagt wie de gedachte aan engelen uit de wereld heeft verbannen, hoewel zij ze nog altijd om haar heen voelt. De vertalers hebben dit partikel weggelaten. In deze context kan dit modale partikel niet letterlijk of precies vertaald worden, in deze context bestaat er geen equivalent daarvan in het Tsjechisch en Slowaaks. Een mogelijkheid zou misschien het gebruik van het hulpwerkwoord *moci* 'kunnen' in het Tsjechisch of *môct'* 'kunnen' in het Slowaaks kunnen zijn: *Kdo **mohl** vytláčit ze světa ideu andělů, když je kolem sebe pořád ještě cítím?/ Kto **mohol** vypudít zo sveta myšlienku anjelov, keď ja ich okolo seba ešte sále cítim?* (Vertaling in het Nederlands: 'Wie **kon** de gedachte aan engelen uit de wereld verbannen, terwijl ik ze nog altijd om me heen voel?') Op deze manier zou de door de spreker uitgedrukte absurditeit van de verbanning van de gedachte aan engelen meer nadruk kunnen hebben.

(9) *Misschien is dat tegen de wetten, iemand die je aankijkt, zijn handen op je schouders legt en zegt dat hij over een week weer weg moet en dan **ook** wegblijft, alsof een heel leven in een week zou moeten worden samengebald, ondenkbaar.*⁹⁹

Tsjechische vertaling

*Možná je to proti zákonům, někdo, kdo se na tebe podívá, položí ti ruce na ramena a řekne, že za týden zase musí pryč, a **taky skutečně** zmizí, jako by se měl celý život směstnat do jediného týdne, nemyslitelné.*¹⁰⁰ (Vertaling in het Nederlands: 'Misschien is dat tegen de wetten, iemand die je aankijkt, zijn handen op je schouders legt en zegt dat hij over een week weer weg moet en **ook daadwerkelijk** wegblijft, alsof een heel leven in een week zou moeten worden samengebald, ondenkbaar.')

Slowaakse vertaling

Možno sa to prieči zákonom, ak sa niekto na človeka zahľadí, položí mu ruky na

99 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 48.

100 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 41.

*plecia a povie, že o týždeň musí znovu odísť a **aj naozaj** zmizne, akoby sa mal celý život vpratať do jediného týždňa – to je nemysliteľné.*¹⁰¹ (Vertaling in het Nederlands: `Misschien is dat tegen de wetten, iemand die je aankijkt, zijn handen op je schouders legt en zegt dat hij over een week weer weg moet en **ook echt** wegblijft, alsof een heel leven in een week zou moeten worden samengebald, ondenkbaar.`)

De cluster van woorden *dan* en *ook* komt volgens Vismans¹⁰² in mededelende zinnen niet voor. De reden dat deze woordopeenvolging hier wel optreedt, is dat *dan* in deze context zijn tijdelijk karakter behoudt en niet als modaal partikel functioneert. Iemand zegt dat hij over een week weer weg moet en na die week (,dan`) werkelijk, inderdaad, wat je al zou kunnen vrezen, (‘ook’) weg zal blijven (dat heeft deze persoon er dus bij gezegd). *Ook* is hier wel modaal partikel en als zodanig inclusief; iemand heeft niet alleen gezegd dat hij weg zal moeten maar óók dat hij weg zal blijven. Dit partikel heeft een versterkend karakter, waardoor de inclusiviteit nog meer significant wordt. De vertalers wilden deze betekenis behouden. De Tsjechische vertaler heeft voor de combinatie van het modificerende partikel *taky`ook`* en het bijwoord van hoedanigheid *skutečně`daadwerkelijk`* gekozen, dat hier inhoudt dat hij ,werkelijk‘ echt zal weggaan. Er is geen treffender manier van de vertaling, de inclusiviteit en het versterkend karakter blijft in de vertaling onveranderd. Hetzelfde geldt voor de Slowaakse vertaling – het nevenschikkende voegwoord *aj`en`* en het bijwoord van hoedanigheid *naozaj`echt`* (die zou ook door het bijwoord van hoedanigheid *skutočne`daadwerkelijk`* vervangen kunnen worden) heeft dezelfde eigenschappen en betekenis.

(10) *Een paar weken later was ze er toch aan begonnen en werd ze ontslagen.*

*‘Hoe kom je **nou ook** zo stom?’*

*Ze haalde haar schouders op.*¹⁰³

Tsjechische vertaling

101 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 28.

102 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 5.

103 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 50.

O pár týdnů později ji přece jen napadlo, a dostala výpověď.

„Jak můžeš být tak pitomá?“

Pokrčila rameny.¹⁰⁴

Slowaakse vertaling

O pár týždňov neskôr však predsa len neodolala a vyhodili ju.

„Ako si mohla byť taká hlúpa?“

Pokrčila plecami.¹⁰⁵

De cluster van de modale partikels *nou* en *ook* voldoet aan Vismans' model¹⁰⁶ van de woordvolgorde van modale partikels in een cluster in een vragende zin. Het modale partikel *nou* is een versterker net als *ook*, maar het modale partikel *ook* heeft bovendien een assertief karakter. Door het gebruiken van deze combinatie van modale partikels werd in deze retorische vraag de verrassing van de spreker benadrukt.

Deze combinatie blijkt in deze context onvertaalbaar te zijn, in het Tsjechisch en Slowaaks bestaat geen woord of woordcombinatie waardoor *dan ook* in deze context vertaald zou kunnen worden.

(11) *En hij was zo adembenemend groot, dat was geen man meer maar een fallussymbool, die had je zo in een tempel van Shiva kunnen neerzetten, dan was het hele dorp offers komen brengen. En (11a) **dan** ook nog van die grote blauwe ogen van mammië help me (11b) **nou** plus de oerwoudschreeuw die er gratis bij kwam, ik schrok me dood.¹⁰⁷*

Tsjechische vertaling

A byl tak úchvatně velký, to už nebyl chlap ale falický symbol, mohli by ho rovnou

104 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 43.

105 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 29.

106 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 5.

107 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 50.

*postavit do Šivova chrámu, celá ves by mu snášela oběti. A **k tomu** ta obrovská modrá kukadla, co volají maminku o pomoc, plus ten pralesní řev, co k tomu dodal zdarma, vyděsila jsem se k smrti.*¹⁰⁸ (Vertaling in het Nederlands: `En **tevens** die grote blauwe ogen [...].`)

Slowaakse vertaling

*A on bol taký úžasne veľký, to ani nebol chlap, ale falický symbol, keby si ho postavila do Šivovho chrámu, prinášala by mu celá dedina obety. A **k tomu** tie jeho veľké modré oči, akoby volali o pomoc mamu, plus rev pralesa ako bonus, na smrť som sa vydesila.*¹⁰⁹ (Vertaling in het Nederlands: `En **tevens** die grote blauwe ogen [...].`)

Het modale partikel *dan* (11a) *dan* heeft hier geen tijdelijk karakter, het fungeert hier als ‚bovendien‘, een versterker van het inclusieve *ook nog*. De spreker noemt in haar monoloog iets bijzonders. Door de woordcombinatie `En dan ook nog` wordt hier nog iets extra toegevoegd; de eerste eigenschap zelf (de grootte van een man) is al bijzonder genoeg, maar hij had bovendien ook nog grote blauwe ogen.

De Tsjechische vertaling is identiek met de Slowaakse – *dan* werd vertaald door de combinatie van het voorzetsel *k* en aanwijzend voornaamwoord *tomu* `tevens`. Deze combinatie draagt ook een versterkende betekenis waardoor uitgedrukt wordt dat er nog iets extra aan de eerste eigenschap toegevoegd wordt. De betekenis blijft onveranderd. Daarom vind ik deze vertalingen accuraat.

Het andere modale partikel dat in deze monoloog optreedt, is het modale partikel *nou* (11b), dat hier alleen maar een versterkende, expressieve functie heeft. De spreker wilt over haar ervaring zo levendig mogelijk vertellen en dit *nou* fungeert daarin: de blauwe ogen zeggen als het ware smekend ‚mammie help me nou‘, omdat mammie niet meteen aanstalten maakt om dat te doen. In het Tsjechisch en Slowaaks bestaat er voor deze context geen precies equivalent van dit woordje, daarom is het onvertaald gebleven. Voor de nauwkeurigste vertaling zou voor beide talen de woordcombinatie *no a`en dan`* gebruikt worden: `A k

108 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 43.

109 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 29-30.

tomu ta obrovská modrá kukadla, co volají maminku o pomoc, **no a** ten pralesní řev, co k tomu dodal zdarma, vyděsila jsem se k smrti. / A k tomu tie jeho veľké modré oči, akoby volali o pomoc mamu, **no a** rev pralesa ako bonus, na smrť som sa vydesila.`

(12) *Wacht **maar** tot je ooit een keer naar zo`n reservaat gaat, daar wordt een museumleven opgevoerd, dan kun je een tijdreis maken, maar tegen betaling.*¹¹⁰

Tsjechische vertaling

***Jen** počkej, až se jednou podíváš do rezervace, tam se žije jako ve skanzenu, můžeš se tam vydat na pouť časem, ale za peníze.*¹¹¹ (Vertaling in het Nederlands:

`Wacht **maar** tot je ooit een keer naar zo`n reservaat gaat, daar wordt een museumleven opgevoerd, dan kun je een tijdreis maken, maar tegen betaling.`)

Slowaakse vertaling

***Len** počkaj, keď sa raz pôjdeš pozrieť do takej rezervácie, žijú tam ako v skanzene, môžeš sa vydať na cestu časom, lenže za poplatok.*¹¹² (Vertaling in het Nederlands: `Wacht **maar** tot je ooit een keer naar zo`n reservaat gaat, daar wordt een museumleven opgevoerd, dan kun je een tijdreis maken, maar tegen betaling.`)

In dit geval wordt het modale partikel *maar* als een ironiserend element gebruikt.

Om dezelfde betekenis uit te drukken wordt het focuspartikel *jen* `maar` in het Tsjechisch gebruikt en het benadrukkende partikel *len* `maar` in het Slowaaks. Deze vertaling is letterlijk, dus het modale partikel *maar* is in deze context volledig vertaald.

(13) `Vind je het gek? Kijk (13a) **eens** om je heen. Huize Angelsaksische treurnis

110 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 52.

111 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 44.

112 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 31.

of niet (13b) soms?¹¹³

Tsjechische vertaling

„No bodejť. Vždyť se kolem sebe podívej. Anglosaská zapšklost, kam oko dohlédne, nemám pravdu?“¹¹⁴ (Vertaling in het Nederlands: `Kijk toch om je heen. Angelsaksische treurnis overal, heb ik niet gelijk?`)

Slowaakse vertaling

„Myslíš, že je to bláznivé? Poobzeraj sa okolo seba. Všade okolo panuje anglosaský smútok, alebo nie?“¹¹⁵ (Vertaling in het Nederlands: `Kijk eens om je heen. Angelsaksische treurnis overal of niet?`)

Het modale partikel *eens* (13a) heeft bevat hier geen tijdelijk aspect. De betekenis ervan is puur versterkend; de spreker wil iemand van iets overtuigen en daarom verzoekt hij hem of haar om om zich heen te kijken. Deze verzoek is door het modale partikel *eens* dringender geworden. Het modifierende partikel *vždyť* in de Tsjechische vertaling draagt min of meer dezelfde betekenis. Het maakt het verzoek overtuigender. De Slowaakse vertaling is enigszins anders. Een overblijfsel van de betekenis van het modale partikel *eens* uit de originele tekst is het voorvoegsel *po-* voor het werkwoord *obzerat' sa* `omkijken`. Dit voorvoegsel transformeert het imperfectieve werkwoord tot perfectief; de spreker verzoekt de andere persoon om één keer om zich heen te kijken. Dat maakt het verzoek meer expressief. De vertaling is accuraat hoewel er een helemaal andere woordsoort voor gebruikt werd.

Het woord *soms* als modaal partikel draagt hier (13b) geen temporele betekenis. Dit partikel heeft een verzachtend karakter: zonder *soms* zou de vraag wat strenger klinken. Er zit ook een uitdagende tendens in alsof de spreker wilde suggereren: `Je wilt toch niet beweren dat ik ongelijk heb [met mijn schimpscheut op Angelsaksische treurnis]?' Voor deze context bestaat er geen precies equivalent

113 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 53.

114 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 45.

115 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 31.

van dit modale partikel in het Tsjechisch of Slowaaks. Voor een nauwkeurigste vertaling zou hier zijn het modifierende partikel *přece* `toch` in het Tsjechisch en het benadrukkende partikel *predsa* in het Slowaaks: `Anglosaská zapšklost, kam oko dohlédne, mám **přece** pravdu? / Všade okolo panuje anglosaský smútok, mám **predsa** pravdu?` (Vertaling in het Nederlands: Angelsaksische treurnis overall, heb ik toch gelijk?).

(14) `Hoe doen we het **dan**?`

„We vliegen naar Alice Springs. Daar kopen we een oude wheel drive, een wrak, en dan rijden we naar het noorden, naar Darwin. Zijn we meteen weer in de tropen.“¹¹⁶

Tsjechische vertaling

*„**A** jak to uděláme?“ (Vertaling in het Nederlands: `En hoe gaan we het doen?`)
„Poletíme do Alice Springs. Tam si koupíme starý terénní vůz, vrak, a vyrazíme k severu, do Darwinu. Hned budeme v tropech.“¹¹⁷*

Slowaakse vertaling

*„Ako to **teda** urobíme?“ (Vertaling in het Nederlands: `Hoe gaan we het **dus** doen?`)
„Poletíme do Alice Springs. Tam si kúpime starý terénny voz, nejaký vrak, a potom sa vydáme na sever, do Darwinu. Raz-dva sme opäť v trópoch.“¹¹⁸*

Het modale partikel *dan* functioneert in deze context als versterker; het probleem van *hoe gaan we het doen* moet nog opgelost worden. De spreker is daarom ongeduldig en vraagt een andere persoon hoe ze dat gaan doen. Om de vraag meer expressief en dringend te maken voegt ze aan het eind van de vraag het modale partikel *dan* toe. Het modale partikel in deze context impliceert dat het verwacht wordt dat de tweede persoon de oplossing van het probleem zal kunnen

116 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 54.

117 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 45.

118 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 31.

vinden.

Naar het Tsjechisch werd dit partikel vertaald door het nevenschikkend voegwoord *a`en`*. In deze context fungeert *a* echter niet als voegwoord maar als versterkend modaal element dat inderdaad de vraag dringender maakt.

Naar het Slowaaks werd het modale partikel *dan* vertaald door het verbindingspartikel *teda`dus`*. Dit woord impliceert de optie dat de tweede persoon een oplossing van het probleem zal kunnen bieden, maar het fungeert hier ook als een versterker. Beide vertalingen zijn voldoende nauwkeurig, hoewel niet helemaal.

(15) `Doe dat boek maar meteen dicht,` zei de stem. `Al maak je nog tien jaar je huiswerk, je komt er toch niet achter. Ik ben hier al vijftig jaar en ik begrijp het nog steeds niet. Waar ben je, bij de moieties*?`¹¹⁹

Tsjechische vertaling

„Rovnou tu knihu zaklapněte,“ řekl ten hlas. „I kdybyste šprtala ještě deset let, stejně na to nepřijdete. Já tu jsem už padesát let, a pořád tomu ještě nerozumím. U čeho jste, u moieties?“¹²⁰

Slowaakse vertaling

„Pokojne môžeš tú knihu hneď zatvoriť (Vertaling in het Nederlands: `Doe het boek rustig meteen dicht,`),“ povedal ten hlas. „Aj keby si sedela v knihách desať rokov, aj tak na to neprídeš. Ja som tu už pol storočia a ešte stále tomu nerozumiem. Kde si, pri moieties?“¹²¹

Het modale partikel *maar* wordt in dit geval in een typerende trivialiserende en geruststellende betekenis gebruikt. In deze imperatieve zin wordt door *maar* uitgedrukt dat er geen enkel nadeel voor de hoorder ontstaat als

119 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 57.

* *Moiety* is een antropologisch begrip voor een van de verwantschapsgroepen die samen op basis van eenzijdige afkomst een stam of de maatschappij vormen.

120 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 48.

121 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 34.

hij of zij het boek meteen dichtslaat, want het lezen van dat boek is zinloos. Zoals de spreker verder laat weten, hij leest het al vijftig jaar en begrijpt er nog steeds niks van.

In de Tsjechische vertaling van deze zin wordt het bijwoord van hoedanigheid *rovnou* gebruikt waardoor tegelijk het bijwoord *meteen* vertaald wordt. Door het woord *rovnou* wordt uitgedrukt dat het lezen van het boek helemaal zinloos is en er is geen reden om er langer te lezen. Deze vertaling corespondeert volledig met de betekenis van de oorspronkelijke tekst. De Slowaakse vertaling - door het bijwoord van hoedanigheid *pokojne`rustig`* - heeft een andere connotatie; de Nederlandse betekenis van deze vertaling zou zijn `Doe het boek rustig meteen dicht`, dus de spreker laat weten dat de lezer zeker niets zal missen als hij het boek meteen dichtslaat. Deze betekenis is equivalent met de oorspronkelijke, dat er niets tegen is om het boek meteen dicht te slaan.

(16) `[...] *Je bent geen antropologe?*`

`Nee.`

*Nou dan. Zelfs als je alles gelezen hebt zul je naar ze kijken en het niet weten. Ik wil het niet geheimzinniger maken dan het is, maar het is geheimzinnig, en daarbij is het ook nog mooi.*¹²²

Tsjechische vertaling

*„[...] *Vy nejste antropoložka?*“*

„Ne.“

„No tak. (Vertaling in het Nederlands: Kom op!)

*I když to všechno přečtete, budete se na ně dívat, a nebudete vědět nic. Nechci to dělat tajuplnější, než to je, ale je to tajuplné, a kromě toho je to taky krásné.*¹²³

Slowaakse vertaling

*„[...] *Nie si náhodou antropologička?*“*

„Nie.“

„Takže, aj keď si to všetko prečítaš, pozrieš na nich a nič nebudeš vedieť.

122 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 59.

123 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 50.

Nechcem to robiť tajomnejším, než to je, ale je to tajomné a zároveň krásne. ¹²⁴
(Vertaling in het Nederlands: **Dus** zelfs als je alles gelezen hebt zul je naar ze kijken en het niet weten.)

Nou dan is een cluster maar met benadrukt *nou*, die volgens Vismans¹²⁵ vooral in gebiedende zinnen zou kunnen voorkomen. Hier vormt dit cluster een aparte zin, die zou zonder context geen betekenis kunnen dragen, maar hier functioneert deze zin als een taalmiddel voor de overtuiging; door het *nou dan* wordt hier uitgedrukt dat als de aangesproken persoon geen antropoloog is, dan kan ze nog zoveel boeken lezen, ze zal die mensen toch niet begrijpen. De Tsjechische en Slowaakse vertaling van dit zinnetje verschillen enorm van elkaar. Naar het Tsjechisch werd dit zinnetje vertaald door de zin `No tak.` (dat eigenlijk alleen maar door een combinatie van twee verbindingspartikels gevormd is), waarmee een soort advies wordt geïmpliceerd, in deze context kan dit zinnetje als een heel accuraat equivalent van `Nou dan.` beschouwd worden. In de Slowaakse vertaling werd het hele zinnetje vervangen alleen maar door een inleidende bijwoord *takže`dus`* aan het begin van de volgende zin. Deze vertaling vind ik wat minder accuraat; door dit woordje wordt een conclusie getrokken, namelijk dat als de aangesproken géén antropoloog is het lezen van zoveel boeken bijna nutteloos is. Het Tsjechische *No tak.`Kom op.`* vind ik hier accurater en hetzelfde of iets dergelijks zou ook voor de Slowaakse vertaling gebruikt kunnen worden om de betekenis van de Nederlandse versie te behouden.

(17) *Er liepen geen wegen naar toe. Ik zei het.*

*Hij lachte. `Nu wel. Of **nou** ja, tracks voor four-wheel drives, en dan moet het nog het goede seizoen zijn.* ¹²⁶

Tsjechische vertaling

Nevedly tam žádná cesty. Řekla jsem to.

*Zasmál se. „Ted’ ano. Nebo **tedy**, cesty pro terénní vozy, a to ještě musí být*

124 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 35.

125 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 5.

126 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 61.

správne období. ¹²⁷ (Vertaling in het Nederlands: `Of **dat wil zeggen** tracks voor four-wheel drives, en dan moet het nog het goede seizoen zijn.`)

Slowaakse vertaling

Neviedli tam žiadne cesty. Povedala som to.

*Zasmial sa. „Teraz už vedú. Alebo, **aspoň** trate pre terénne vozidlá, no musí byť vhodné ročné obdobie.* ¹²⁸ (Vertaling in het Nederlands: `Of **tenminste** tracks voor four-wheel drives, en dan moet het nog het goede seizoen zijn.`)

Nou ja is een vaste combinatie van het modale partikel *nou* en het bijwoord *ja* die in de Nederlandse spreektaal heel vaak voorkomt. Deze combinatie vormt een zogenaamd stopwoord (dat ook een woordgroep kan zijn), dat meestal wordt gebruikt om een kleine en minder belangrijke correctie aan te brengen (het zijn geen wegen, maar tracks voor four-wheel drives, en alleen in het goede seizoen), alvorens verder te gaan met een onderbroken verhaal. In dit geval wordt het gebruikt in een combinatie met het nevenschikkend voegwoord *of* als correctie van de bewering geuit door de voorafgaande zin.

De betekenissen van de twee vertalingen zijn ook in dit geval verschillend van elkaar. In de Tsjechische vertaling wordt het voegwoordelijke bijwoord *tedy* `dat wil zeggen` gebruikt. Dit bijwoord heeft net als *nou ja* een inleidende functie voor de specificatie van de bewering geuit door de voorafgaande zin. Naar het Slowaaks worden deze modale partikels vertaald door het benadrukkende partikel *aspoň* `tenminste`. Dit bijwoord benadrukt de betekenis van de rest van de zin, maar is geen inleiding is voor de specificatie die daardoor uitgedrukt wordt. De zin is zinvol maar geen accurate vertaling is van de oorspronkelijke zin. De Tsjechische vertaling vind ik wel accuraat. Naar mijn mening zou in de Slowaakse vertaling ook het benadrukkende partikel (in dit geval het bijwoord *teda*) gebruikt moeten worden om de oorspronkelijke betekenis van de zin te behouden.

(18) `(18a) **Dan** moet Cyril (18b) **ook maar** zeggen hoe we er kunnen komen.`
`Niet, volgens hem. We kunnen beter ergens anders heen gaan. Ubirr. Kakadu.

127 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 35.

128 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 36.

Nourlangie.`

Samen turen we op de kaart. De hand waarmee hij de plaatsen aanwijst lijkt van doorzichtig marmer.

`En hoe moet het (18c) **nou** met de Sickness?`

`Ik ben al genezen.`¹²⁹

Tsjechische vertaling

*„**Tak** to nám musí Cyril **taky** říct, jak se tam dostaneme.“* (Vertaling in het Nederlands: *`Dan moet Cyril (18b) **ook** zeggen hoe we er kunnen komen.`*)

„Podle něj to nejde. Máme jet raději jinam. Ubirr. Kakadu. Nourlangie.“

Upíráme společně pohled na mapu. Ruka, která ukazuje místa, vypadá jako z průhledného mramoru.

„A co uděláme se Sickness?“

„Já už jsem uzdravená.“¹³⁰

Slowaakse vertaling

*„**Potom** nech nám Cyril povie **aj to**, ako sa tam dostaneme.“* (Vertaling in het Nederlands: *`Dan moet Cyril **ook dat** zeggen, hoe we er kunnen komen.`*)

„Podľa neho sa tam nedostaneme. Radšej by sme sa mali vybrať niekam inde. Napríklad taký Ubirr. Kakadu. Nourlangie.“

Spoločne sa dívame do mapy. Ruka, ktorá ukazuje miesta, vyzerá ako z priehľadného mramoru.

*„A čo **teraz** s tým Sickness?“* (Vertaling in het Nederlands: *`Wat **nu** met de Sickness?`*)

„Ja som už vyliečená.“

Het modale partikel *dan* (18a) functioneert in deze context als versterker en vooral voor het impliceren van de ontevredenheid of zenuwachtigheid van de spreker. De spreker is niet akkoord met iets wat Cyril gezegd heeft en daarom begint zij haar reactie met dit modale partikel. Naar het Tsjechisch werd dit

129 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 65.

130 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 54.

partikel vertaald door het voornaamwoordelijk bijwoord *tak`zo, dan`*. Door dit bijwoord wordt geïmpliceerd dat de spreker niet tevreden is met wat daarvoor gezegd werd en daarom wenst ze nog meer informatie door deze door *tak* ingevoerde zin. Een equivalent van *tak* kan in deze context het bijwoord van tijd *potom`dan, daarna`* worden, zowel in het Tsjechisch als in het Slowaaks, zoals men kan noteren in de Slowaakse vertaling. In deze context bevat dit bijwoord geen tijdelijk aspect, de betekenis ervan is puur modaal, net als die van het bijwoord *tak`zo`*.

Het modale partikel *ook* treedt hier (18b) op in een combinatie met *maar* in een cluster typisch voor een mededelende zin.¹³¹ Deze combinatie van het inclusieve *ook* en ironische *maar* impliceert hier de bovenvermelde ontevredenheid van de spreker en zijn ironie in de zin van: dan hoef ik geen hindernis te erkennen voor Cyril om te zeggen hoe we er moeten komen! Om deze implicatie te behouden heeft de Tsjechische vertaler voor het bijwoord van hoedanigheid *taky* gekozen. Dit bijwoord krijgt in deze context een assertieve connotatie die correspondeert met de oorspronkelijke, daarom vind ik deze vertaling accuraat. De Slowaakse vertaling door de combinatie van het voegwoord *aj`ook`* en het aanwijzende voornaamwoord *to`dat`* klinkt beleefder, maar in combinatie met een bepaalde stemintonatie zou de oorspronkelijke betekenis behouden kunnen worden.

In deze context (18c) behoudt het modale partikel *nou* gedeeltelijk zijn temporele dimensie. De situatie is veranderd en de spreker vraagt wat ze nú (na de wijziging van de plannen) gaan doen met de vroeger geplande reis naar de *Sickness*. Het gebruiken van het modale partikel *nou* maakt de vraag dankzij zijn temporele dimensie urgenter. De Tsjechische vertaalster heeft dit modale partikel in haar vertaling weggelaten, de vraag heeft in de Tsjechische versie geen dringende connotatie. Naar het Slowaaks werd het *nou* vertaald door het bijwoord van tijd *teraz`nu`*. Deze vertaling kan als bijna letterlijk beschouwd worden. De vraag blijft in de Slowaakse versie dringend (het probleem moet zo snel mogelijk opgelost worden) en omdat het een bijwoord van tijd is, blijft natuurlijk het tijdelijke aspect ook behouden.

131 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 5.

(19) `Hoe weet ik dat het klopt als ik zo`n stuk beschilderd boombast koop dat vroeger bedoeld was om aan een dode mee te geven? Hoeveel maakt zo iemand er? Hoe gaat dat **dan**? Zitten ze ergens in de bush met hun geheime weet ik veel en wachten ze tot er weer een galerieman met een piper cup de airstrip binnenvalt met een tas vol geld?`¹³²

Tsjechische vertaling

„Jak mám vědět, že je spávné, když si koupím kus pomalované kůry, kterou dřív dávali zemřelému? Kolik jich takový člověk nadělá? Jak to probíhá? Sedí někde v buši se svým tajným bůhví čím a čekají, až zase přistane galerista s plnou taškou peněz?“¹³³

Slowaakse vertaling

„Ako viem, že je to pravda, keď si kúpim nejaký kus pomalovanej kôry, ktorá bola kedysi určená, aby ju dávali mŕtvemu do hrobu? Koľko ich taký človek vyrobí? Ako to **potom** funguje? (Vertaling in het Nederlands: `Hoe werkt het **dan**?`) Sedia niekde v buši s tým svojím tajomným čo ja viem čím a čakajú, kým na pristávacej dráhe opäť nezosadne nejaký galerista z Piper Club s taškou plnou peňazí?“¹³⁴

In deze context is het oorspronkelijk tijdelijk karakter van het modale partikel *dan* herkenbaar. De functie van dit woord is hier het versterken van de betekenis van de vraag. De geestelijke toestand van de spreker is heel onrustig en daarom wil zij zo expressief mogelijk spreken.

In de Tsjechische vertaling werd dit woordje weggelaten, de zin is vertaald zonder modale taalmiddelen. In de Slowaakse vertaling wordt dit partikel vertaald door het bijwoord van tijd *potom* `dan`. Deze vertaling kan als een letterlijke vertaling beschouwd worden, het bijwoord van tijd *potom* kan dezelfde betekenis dragen als het Nederlandse *dan*, met andere woorden, dit woord kan of tijdelijke of modale versterkende functie hebben. Daarom vind ik deze vertaling heel

132 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 79.

133 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 64.

134 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 48.

nauwkeurig.

(20) `Je hebt er gewoon de pest in dat je morgen op reis moet.`
`Dat heeft er niets mee te maken. Ik ken die man al mijn hele leven, ik heb het gevoel dat ik die boeken zo langzamerhand zelf kan schrijven.`
`Niemand houdt je tegen. Zou je eindelijk ook eens echt geld verdienen.`¹³⁵

Tsjechische vertaling

„Jsi prostě naštvaný, že zítra odjíždíš.“
„To s tím nesouvisí. Zním toho chlápka odjakživa, mám pocit, že bych ty knihy skoro mohl psát sám.“
„Kdo ti brání. Aspoň bys konečně začal pořádně vydělávat.“¹³⁶ (Vertaling in het Nederlands: `Je zou tenminste eindelijk echt geld verdienen.`)

Slowaakse vertaling

„Jednoducho ťa hnevá, že musíš zajtra odcestovať.“
„To s tým nemá nič spoločné. Poznám toho chlapa celý svoj život a mám pocit, že by som tie knihy mohol pomaly písať sám.“
„Nikto ti nebráni. Konečne by si začal poriadne zarábať.“¹³⁷

Ook eens is een cluster van modale partikels die vaak optreedt in de mededelende zinnen¹³⁸. *Ook* als modaal partikel heeft een assertief karakter, die helemaal in deze context past; de spreker is een beetje geprikkeld en wil duidelijk maken dan zij denkt dat de aangesproken persoon niet veel geld verdient. Aan *ook* heeft de spreker nog *eens* toegevoegd. Het modale partikel *eens* betekent meestal `bij een onbepaalde gelegenheid` maar in deze woordcombinatie en context wordt het tijdelijk aspect gedeeltelijk bewaard. De hele zin krijgt door het gebruik van deze cluster een betekenis van een aanklacht; de spreker maakt duidelijk dat zij

135 NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004, s. 92.

136 NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008, s. 75-76.

137 NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010, s. 48.

138 VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 5.

ontevreden is met de inkomsten van de aangesprokene.

Wat de Tsjechische vertaling betreft, is de betekenis door het Tsjechische modale partikel *aspoň* 'tenminste' gedeeltelijk bewaard, de ontevredenheid van de spreker blijft duidelijk herkenbaar. Een letterlijke vertaling is hier niet mogelijk. In de Slowaakse vertaling worden de modale partikels niet vertaald. Als het gesproken taal was, zou de betekenis uitgedrukt kunnen worden door een specifieke intonatie.

3.3 Conclusie

In de bovenstaande 20 passages uit de roman *Paradijs verloren* van Cees Nooteboom heb ik voorkomen en betekenis van modale partikels onderzocht. Modale partikels treden in deze tekst vrij vaak op, vooral in de passages in de directe rede. Dat was inderdaad te verwachten; modale partikels komen in gesproken taal veel voor. In de geschreven tekst worden daarmee de monologen en dialogen van de personages realistischer en geloofwaardiger. Ook in de innerlijke monologen van de personages komen modale partikels voor. De betekenis van modale partikels is grotendeels afhankelijk van het context. Vooral in het geval van clusters is het onmogelijk om de betekenis van modale partikels te bepalen zonder ten minste een deel van de vorige tekst door te lezen. De implicatie die modale partikels in deze tekst bevatten, is in vele gevallen expressief of assertief. De modale partikels functioneren hier meestal als versterkers, die de uitingen meer kracht of urgentie geven, maar ook als uitdrukkingen van verschillende emoties, zoals teleurstelling of verrassing.

De modale partikels treden in de tekst vaak in een cluster op, altijd in een tweetal. De woordvolgorde van de modale partikels heb ik in deze scriptie besproken in het hoofdstuk *Modale partikels in het huidige Nederlands en hun types*. Uit mijn onderzoek is gebleken dat de woordvolgorde in de clusters die heb ik onderzocht (*maar eens, ook eens, nou ook, nou dan* en *ook eens*) aan de paradigma's van deze tabel voldoen.

Wat de vertalingen van de modale partikels uit deze tekst betreft, zijn er in sommige gevallen veel mogelijkheden, maar in sommige gevallen juist niet. Er zijn veel overeenkomsten tussen de mogelijke vertalingen van de Nederlandse modale partikels naar het Tsjechisch en Slowaaks, het is meer een kwestie van de

keuze van de vertaler.

Mijn onderzoek is te klein om te bepalen op welke manier de Nederlandse modale partikels in het algemeen vertaald worden, maar ik kan samenvatten hoe ze vertaald worden in het geval van één boek. Naar het Tsjechisch werden de door mij onderzochte modale partikels vaak vertaald met modifierende partikels (zoals had ik verwacht). In het geval van clusters werd soms een modifierend partikel nog gecombineerd met een voegwoord. Andere manieren van de vertaling zijn die door bijwoorden van hoedanigheid, door modale partikels, door een telwoord *jednou* (in het geval van het modale partikel *eens*), focuspartikels, voornaamwoordelijke bijwoorden. In vergelijking met de Slowaakse vertaling zijn de modale partikels vaker onvertaald gebleven.

Wat de Slowaakse vertaling betreft, de meest voorkomende manier van vertaling van de aparte modale partikels zijn benadrukkende partikels. Daarnaast worden ook verbindingspartikels, bijwoorden van tijd en hoedanigheid, aansporende partikels en een combinatie van een voorzetsel en een aanwijzend voornaamwoord gebruikt. In één geval werd de door een modaal partikel uitgedrukte modaliteit gedeeltelijk vertaald door een werkwoordsvorm. De clusters worden meestal vertaald door verschillende bijwoorden of door de combinatie van een voegwoord/voorzetsel en een aanwijzend voornaamwoord.

Wat ik wel na mijn beperkte onderzoek kan beoordelen, is de vraag naar de principiële vertaalbaarheid van de modale partikels in het Tsjechisch en Slowaaks. Omdat precieze equivalenten van de Nederlandse modale partikels in deze twee talen niet bestaan, wordt de vertaling altijd door een andere soort partikel of zelfs door een andere woordsoort uitgevoerd. De vertalers hebben meestal voor het meest verwante woord of de meest verwante woordcombinatie gekozen, maar toch blijken de modale partikels niet volledig vertaald te kunnen worden; de implicatie die ze dragen wordt meestal enigszins, soms sterk veranderd of gaat zelfs helemaal verloren door de vertaling. In sommige gevallen was de betekenis van het modale partikel of hun combinatie helemaal onvertaalbaar (zoals bijvoorbeeld *nou ook* in (10)), dus deze werd in de vertaling weggelaten. Uit mijn onderzoek blijkt het volgende: Nederlandse modale partikels hebben geen precieze equivalenten in het Tsjechisch en Slowaaks en meestal zijn ze niet volledig vertaalbaar in deze twee talen.

4 Samenvatting

In het theoretisch gedeelte van deze scriptie heb ik de modaliteit, de soorten modaliteit, de manieren voor het uitdrukken van modaliteit, soorten partikels en modale partikels en eventueel hun equivalenten in de Nederlandse, Tsjechische en Slowaakse taal besproken.

Door modaliteit drukt de spreker of schrijver in een zin zijn visie uit op de verhouding tussen die zin en de werkelijkheid en/of zijn attitude met betrekking tot de situatie.¹³⁹ De modaliteit is dus een soort indirect persoonlijk commentaar.

In de Nederlandse grammatica onderscheidt men deze soorten modaliteit: *de basismodaliteit*, *de gevoelsmodaliteit* (waaronder de zogenaamde *voorzichtigheidsmodaliteit* behoort), *verstandsmodaliteit* (die wordt in *niet-werkelijkheidsmodaliteit* en *(on)zekerheidsmodaliteit* onderverdeeld). De grenzen tussen verschillende soorten modaliteit zijn niet altijd makkelijk te trekken.¹⁴⁰

In de traditionele Nederlandse grammatica's worden de partikels als een subklasse van de bijwoorden besproken. De bijwoorden worden verdeeld in bijwoorden van plaats, richting, tijd, frequentie, graad, kwantificerende bijwoorden, bijwoorden van hoedanigheid, het bijwoord van ontkenning, voegwoordelijke of zinsverbindende bijwoorden en bijwoorden van modaliteit. Een subklasse van de laatste vormen de oordeelpartikels, focuspartikels en schakeringspartikels.¹⁴¹

Wat Foolen en Vismans als modale partikels aanduiden (en wat ik in deze scriptie bespreek en onderzoek), zijn zogenaamde schakeringspartikels die een soort oordeelpartikels zijn. De modale partikels zijn vooral in gesproken taal voorkomende onverbogen woorden waardoor een zekere modaliteit uitgedrukt wordt. Deze woorden hebben betrekking op de hele zinsinhoud, maar ze kunnen alleen maar in het middenstuk van een zin verschijnen. Als in een zin meerdere modale partikels voorkomen, vormen ze vaak een cluster die een

¹³⁹ COPPEN, P.A., W. HAESERYN a F. DE VRIEND. STICHTING ANS. *De Electronische ANS* [online]. 2002 [cit. 2012-09-27]. Dostupné z: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>.

¹⁴⁰ COPPEN, P.A., W. HAESERYN a F. DE VRIEND. STICHTING ANS. *De Electronische ANS* [online]. 2002 [cit. 2012-09-27]. Dostupné z: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>.

¹⁴¹ COPPEN, P.A., W. HAESERYN a F. DE VRIEND. STICHTING ANS. *De Electronische ANS* [online]. 2002 [cit. 2012-09-27]. Dostupné z: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>.

bepaalde vaste woordvolgorde heeft, maar die afhankelijk van het zinstype is.¹⁴²

De pragmatische betekenis van modale partikels is conventioneel geïmpliceerd en niet afhankelijk van de taal, terwijl hun semantische betekenis van de individuele taal afhangt.¹⁴³ Er bestaan twee aspecten van een uiting: een propositionele inhoud en een illocutieve functie. Modale partikels functioneren op illocutief niveau; ze indiceren een bepaald aspect uit de context dat meestal de houding van de spreker of hoorder betreft en dat relevant is in verband met de illocutieve functie van een uiting.¹⁴⁴

De modale partikels zijn polyfunctioneel en hun effect is afhankelijk van zinstype, de betekenis van een zin, de context en andere factoren.¹⁴⁵

De modale partikels die ik in deze scriptie heb onderzocht, zijn de volgende woorden: *dan, eens, even, maar, misschien, nou, ook, soms, en toch*. Deze woorden hebben een polysemische relatie met homofone tegenhangers in andere woordsoorten, bijvoorbeeld bijwoorden.¹⁴⁶ Elk modaal partikel is door een grammaticalisatieproces afgeleid uit een lexicaal meer expliciet woord.¹⁴⁷ Met dit woord heeft het modale partikel een gemeenschappelijke vorm, maar de betekenis is anders omdat één bepaald kenmerk van het woord de overhand genomen heeft en andere geleidelijk zijn verdwenen.¹⁴⁸ Afhankelijk van de betekenis van zijn lexicale origineel heeft ieder modaal partikel ofwel versterkende ofwel verzwakkende invloed op de taalhandeling. Als versterkers beschouwt men de modale partikels *dan, eens, nou, ook en toch*, als verzwakkers *even, maar, misschien en soms*.¹⁴⁹

¹⁴² VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 45.

¹⁴³ FOOLEN, Ad. De Betekenis van partikels: Een dokumentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor maar. 1. vyd. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993, s. 42.

¹⁴⁴ FOOLEN, Ad. De Betekenis van partikels: Een dokumentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor maar. 1. vyd. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993, s. 37.

¹⁴⁵ FOOLEN, Ad. De Betekenis van partikels: Een dokumentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor maar. 1. vyd. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993, s. 38.

¹⁴⁶ VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 73.

¹⁴⁷ VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 58.

¹⁴⁸ VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 58.

¹⁴⁹ VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 58.

In het Tsjechisch bestaan er verschillende manieren voor het uitdrukken van de modaliteit, bijvoorbeeld houdingspredicators, modale werkwoorden, syntactische constructies en modale partikels. Soorten partikels die in het Tsjechisch bestaan, zijn deze: modale partikels, intensiverende partikels, focuspartikels, antwoordpartikels, ontkenningpartikels, wenspartikels en modificerende partikels.

De Tsjechische modale partikels zijn een groep onverbuigbare woorden met een synsemantische betekenis. Ze hebben geen syntactische relatie met andere zinsdelen.¹⁵⁰ Hun functie is de mate van waarschijnlijkheid te geven aan de inhoud van mededelingen, waardoor men een uiting variërend kan karakteriseren tussen de uitersten van hoogstwaarschijnlijk en onmogelijk. Hieruit volgt dat de Tsjechische modale partikels niet met de Nederlandse overlappen. Het beste equivalent van de Nederlandse modale partikels blijken eerder de Tsjechische modificerende partikels te zijn. Deze partikels geven een soort commentaar op de inhoud van een uiting.¹⁵¹

Voor het uitdrukken van modaliteit geldt voor het Slowaaks hetzelfde als wat voor het Tsjechisch geldt: er bestaan verschillende manieren waarop de modaliteit uitgedrukt kan worden, zoals bijvoorbeeld modale werkwoorden, verschillende syntactische constructies en werkwoordstijden (het futurum, de conditionaal etc.), de parenthese, modale bijwoorden en oordeelspartikels.¹⁵²

In het Slowaaks worden partikels in twee grote groepen verdeeld: inleidende partikels en stellingpartikels. Deze twee groepen worden nog verder in andere soorten ingedeeld¹⁵³. Voor het overzicht geef ik deze indeling aan in een tabel:

¹⁵⁰ GREPL, Miroslav. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. Editor Petr Karlík, Marek Nekula, Zdenka Rusínová. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 359.

¹⁵¹ GREPL, Miroslav. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. Editor Petr Karlík, Marek Nekula, Zdenka Rusínová. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 362-363.

¹⁵² MISTRÍK, Jozef. *Štylistika*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989, s. 177.

¹⁵³ ORAVEC, Ján, Eugénia BAJZÍKOVÁ a Juraj FURDÍK. *Súčasný slovenský spisovný jazyk: Morfológia*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988, s. 201-202.

Inleidende partikels	Verbindingspartikels	
	Aansporende partikels	Gebiedende partikels
		Wenspartikels
		Vragende partikels
		Voorwaardelijke partikels
Stellingpartikels	Explicatieve partikels	
	Oordeelpartikels	
	Benadrukkende partikels	

De Slowaakse oordeelpartikels grotendeels overlappen met de Tsjechische modale partikels maar niet met de Nederlandse. In de Slowaakse grammatica worden geen modale partikels als een aparte soort partikels onderscheiden.

Hoewel het begrip modaliteit voor iedere taal hetzelfde betekent, blijkt uit het bovenstaande dat er in elke taal verschillende soorten modaliteiten, verschillende manieren voor het uitdrukken daarvan en verschillende soorten partikels bestaan. Tussen de drie talen die ik in deze scriptie heb behandeld, heb ik toch een paar overeenkomsten gevonden, bijvoorbeeld in de woordsoorten die gebruikt worden voor het uitdrukken van modaliteit.

In het praktische gedeelte van deze scriptie heb ik in 20 passages uit de Roman *Paradijs verloren* van Cees Nooteboom voorkomen, betekenis en vertaling van modale partikels in het Tsjechisch en Slowaaks behandeld.

In deze tekst treden de modale partikels vooral op in de passages in directe rede en meestal functioneren ze hier als versterkers, in veel gevallen met een expressieve of assertieve connotatie. Als ze in een cluster voorkomen, hebben ze altijd de door Vismans beschreven¹⁵⁴ volgorde.

Naar het Tsjechisch werden de modale partikels meestal met modifierende partikels vertaald, maar ook met bijwoorden van hoedanigheid, modale partikels, focuspartikels en voornaamwoordelijke bijwoorden. Het meest voorkomende manier van de vertaling van modale partikels naar het Slowaaks waren benadrukkende partikels. Daarnaast werden vooral verbindingspartikels, bijwoorden van tijd en hoedanigheid, aansporende partikels en een combinatie van een voorzetsel en een aanwijzend voornaamwoord gebruikt.

¹⁵⁴ VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994, s. 5.

In het Tsjechisch en Slowaaks bestaan er geen precieze equivalenten van de modale partikels. Daarom worden de vertalingen met een ander soort partikel of zelfs met een andere woordsoort uitgevoerd. Hoewel de vertalers meestal voor het meest verwante manier van vertaling gekozen, werd de implicatie die de modale partikels dragen meestal enigzins en soms sterk veranderd. In sommige gevallen was het modale partikel helemaal onvertaalbaar.

Uit mijn onderzoek blijkt dat de Nederlandse modale partikels niet volledig vertaalbaar zijn in het Tsjechisch en Slowaaks.

Bibliografie

VISMANS, Roel. *Modal particles in Dutch directives: a study in functional grammar*. 1. vyd. Amsterdam: IFOTT, 1994.

FOOLEN, Ad. *De Betekenis van partikels: Een dokumentatie van de stand van het onderzoek met bijzondere aandacht voor maar*. 1. vyd. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993.

ORAVEC, Ján, Eugénia BAJZÍKOVÁ a Juraj FURDÍK. *Súčasný slovenský spisovný jazyk: Morfológia*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988.

GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Skladba češtiny*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1998.

GREPL, Miroslav. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. Editor Petr Karlík, Marek Nekula, Zdenka Rusínová. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012.

MISTRÍK, Jozef. *Štylistika*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989.

COPPEN, P.A., W. HAESERYN a F. DE VRIEND. STICHTING ANS. *De Electronische ANS* [online]. 2002 [cit. 2012-09-27]. Dostupné z: <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/>.

NOOTEBOOM, Cees. *Paradijs verloren*. 1. vyd. Amsterdam: Atlas, 2004.

NOOTEBOOM, Cees. *Ráj ztracený*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008.

NOOTEBOOM, Cees. *Stratený raj*. 1. vyd. Bratislava: Európa, 2010.